

”Aikamiesten intiaanileikkiä rahapalkalla”

Lauri Solehmainen NATO:n agentti

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, TUTKIMUSTIEDOTE

Tekijä: Heidi Ruotsalainen

Tutkielman nimi: ”*Aikamiesten intiaanileikkiä rahapalkalla*”, Lauri Solehmainen *NATO:n agentti*

Tiedekunta/ Oppiaine: Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, Suomen historia

Sivumäärä: 65

Aika ja paikka: Joensuussa 9.5.2011

Pro gradu-tutkielma käsittelee NATO:n agentti Lauri Solehmaisesta työtä Pohjois-Atlantin puolustusliiton palveluksessa. Tutkielman ensimmäinen osa on ”*Aikamiesten intiaanileikkiä rahapalkalla, Lauri Solehmainen NATO:n agentti*” ja toinen osa on vuonna 2008 kirjoitettu dokumenttielokuvan käsikirjoitus *NATO:n agentin muistelmat*. Molemmat osat käsittelevät poliittisesti hankalaa aihetta länsitiedustelua yksittäisen agentin kohtalon kautta. Pro gradu-tutkielma valottaa Solehmaisesta osuutta NATO-vakoiluun tieteelliseltä kannalta käyttäen hyväksi muistitietoa sekä metodina että lähteenä. Käsikirjoituksen painopiste sijaitsee taas yksityisen muistelun ja poliittisen kerronnan välimaastossa, sillä Solehmaisesta vaiheet sijoittuvat kansainvälisen vakoilun maailmaan. Kuitenkin miehen työpanos oli hänen henkilökohtainen sijoituksensa kylmän sodan vakoiluun ja josta hän maksoi omien sanojensa mukaan kovan hinnan.

Pro gradu-tutkielmani lähestyy kauan vaiettua aihetta inhimillisestä näkökulmasta, jolloin vakoilijan oma tulkinta menneestä näkyy selkeästi. Tutkielmani keskeiset lähteet ovat Lauri Solehmaisesta haastattelunauhut, muistelmaluonnokset, muistiinpanot ja Suojelupoliisin arkiston kuulustelupöytäkirjat sekä raportit. Muistitiedon keinoin rakennan realistisen kuvan NATO vakoilusta niin kuin se näyttäytyi agentin tasolta. Erityisen tärkeää kuitenkin on Solehmaisesta oma kokemusmaailma kylmän sodan agenttina ja ne seuraukset, jotka hän kantoi rikoksestaan. Pro gradu-tutkielmassani yhdistyy tieteellinen ja audiovisuaalinen kuvaus kylmän sodan vaikutuksista yksittäisen ihmisen kohtaloon. Tieteellinen osio käsittelee tätä aihetta tieteellisestä näkökulmasta, mutta käytän sekä tieteellisessä osiossa että käsikirjoitusosion keskeisenä lähteenä Solehmaisesta haastatteluja ja muistiinpanoja, joihin yhdistän Suojelupoliisin arkiston materiaalia. Dokumenttikäsikirjoitus taas pyrkii avaamaan lukijalle yhä syvemmän kuvan Solehmaisesta kokemusmaailmasta kylmän sodan pelinappulana.

1. Johdanto	3
1.1. Tiedustelun keskiössä	3
1.2. Suomi – kylmän sodan taistelutanner	4
2. TUTKIMUKSEN ESITTELY	6
2.1. Tutkimustehtävä ja lähteet	6
2.2. Tutkimusperinne	9
2.3. Tutkimusmetodi	12
2.4. Lauri Solehmainen NATO:n agentti	13
3. Solehmaisena tie kylmänsodan pelinappulaksi.....	15
3.1. Lapsuus ja nuoruus Korpiselässä	15
3.2. Osasto Kuismasen opissa	18
3.3. Elämä siviilissä	20
4. Puhumatta paras	22
4.1. Vaitelias mies	22
4.2. ” Näessä firmoessa suattaa se henki lähtee nopeesti ”	25
4.3. Maanpetturi vai syytön mies	27
4.4. Agentin osa	29
5. Johtopäätökset.....	31
Lähteet ja kirjallisuus	34
NATO:n agentin muistelmat.....	39

1. Johdanto

1.1. Tiedustelun keskiössä

Suomessa tiedustelun kehittäminen aloitettiin itsenäistymisen jälkimainingeissa saksalaisten avulla.¹ Tiedustelun painopiste oli alusta lähtien idässä, mutta myös muita maita tarkkailtiin esimerkiksi sotilasasiamiesten välityksellä.² Toisaalta muiden valtioiden kanssa tehtiin myös yhteistyötä Neuvostoliiton tiedustelun suhteen. Useiden maiden kuten esimerkiksi Ruotsin ja Ison-Britannian, tiedusteluorganisaatiot käyttivät Suomea tukikohtanaan Neuvostoliittoa tarkkaillaan jo 1930-luvulla. Tiedustelutietojen hankkiminen Neuvostoliitosta kuitenkin vaikeutui 1930-luvulla, koska maa tiukensi sisäistä ja rajojensa valvontaa. Kehitys näkyi esimerkiksi ulkomaalaisten, erityisesti suomalaisten vaikeutuneena asemana.³ Englantilaiset olivat erityisen aktiivisia Neuvostoliittoon kohdistuvan tiedusteluorganisaation virittämisessä 1940-luvun lopulla, mutta myös muut maat kuten Ranska ja Yhdysvallat olivat kiinnostuneita itärajan takaisista tiedoista.⁴

Jatkosodan päätyttyä Suomessa oli liittoutuneiden valvontakomissio valvomassa rauhansopimuksen ehtojen toteutumista. Neuvostoliiton aikeista ei ollut varmaa tietoa ja maassa odotettiin epävarmoina naapurin seuraavaa siirtoa.⁵ Suomessa uskottiin Neuvostoliiton suunnittelevan maan miehittämistä ja tämän uhkakuvan varalle valmistauduttiin organisoimalla vastarintaa.⁶ Miehityshallinnon varalta pyrittiin turvaamaan tiedustelutoiminnan jatkuminen kaikissa olosuhteissa.⁷ Tiedusteluorganisaatio pyrki epäselvässä tilanteessa ja miehityksen pelossa pelastamaan henkilökunnan ja tiedustelumateriaalin, jota myös lännessä pidettiin hyvin arvokkaana. Tämä operaatio nimettiin Stella Polarikseksi ja tiedustelumateriaali sekä tiedustelijat perheineen kuljetettiin turvaan Ruotsiin.⁸

---

¹ Mäkelä 1964, 9.

² Heiskanen 1989, 20–22.

³ Kosonen 2001, 58–59; 235–239.

⁴ Turunen 2006, 133–136.

⁵ Rentola 1997, 9–13.

⁶ Lauri Solehmaisena haastattelu 1987.

⁷ Käkönen 1970, 120–130.

⁸ Heiskanen 1994, 24–33.

Sodanjälkeiset vuodet olivat tiedonhankinnan suhteen vaikeimmat puolustusvoimille juuri poliittisen epävakauden vuoksi.⁹ Tietoa naapurin toimista tarvittiin kipeästi, erityisesti sodan jälkeisinä vuosina, sillä Suomessa ei tällöin ollut käytössä tietoa idän raja-alueesta. Tiedonhankinta Neuvostoliitosta jatkuikin intensiivisenä, vaikka poliittinen tilanne oli kireä.¹⁰ Suomen puolustusvoimien tiedustelijat värvättiin palvelukseen niin sodan kuin rauhankin aikana pääosin raja-alueilla asuneista henkilöistä. He osasivat usein venäjää, tunsivat tavat ja maastot sekä joissakin tapauksissa myös väestön. Tietojen hankkiminen muodostui näin helpommaksi.¹¹

Puolustusvoimien tiedusteluosasto lakkautettiin virallisesti kesällä 1945, mutta sen tilalle oli jo aiemmin rakennettu epävirallinen tiedusteluverkosto. Tiedusteluosasto jäi elämään varjoorganisaationa, jossa toimivat osittain samat miehet kuin aiemmassa virallisessa tiedusteluosastossa. Pääesikunta esimerkiksi avusti tiedusteluosaston miehiä taloudellisesti, miehityksen varalle suunniteltujen, peiteyritysten perustamisessa. Näiden yritysten avulla pyrittiin turvaamaan esimerkiksi radioiden ja kuljetuskaluston riittävä määrä sissisodan alkaessa.¹² Monet puolustusvoimien korkea-arvoiset upseerit olivat mukana toiminnassa.¹³ Suomalaiset kaukopartioveteraanit toimivat itärajan pinnassa aktiivisesti heti sodan jälkeen, eikä toiminta hiljentynyt 1950-luvulle tultaessakaan. Puolustusvoimien osuutta sodanjälkeiseen partiotiedusteluun ei voida todistaa, mutta vahvoja viitteitä osallisuudesta löytyy.¹⁴

1.2. Suomi – kylmän sodan taistelutanner

Kylmän sodan viilentäessä ilmapiiriä epäluulo ja pelko jakoivat maailman idän ja lännen leiriin. Tällöin vakoilu muodostui epäluulon kuvastimeksi.¹⁵ Yhdysvaltojen tiedustelupalvelu CIA ja Iso-Britannian salainen tiedustelu MI6 pudottivat agenttejaan Neuvostoliittoon vuonna 1949, mutta miehet jäivät heti kiinni. Ratkaisuksi keksittiin suomalaiset kaukopartiomiehet, jotka olivat sota-aikana kolonneet Neuvostoliiton alueella vuosia – heille rajan ylittäminen ja sen takana liikkuminen olivat tuttua työtä. Amerikkalaisten tultua mukaan alettiin maksaa ennen näkemättömiä korvauksia vakoilutyöstä. Nämä korvaukset houkuttivat taloudellisesti ahtaalla olleita veteraaneja. Vakoiluun

---

⁹ Turunen 2006, 121–146.

¹⁰ Turunen 2006, 121–146.

¹¹ Mäkelä 1966, 9 – 12; Lauri Solehmaisen haastattelu 1987.

¹² Pohjonen 2000, 242–247.

¹³ Lauri Solehmaisen haastattelut 1987; Turunen 2006, 46–52.

¹⁴ Turunen 2006, 121–146.

¹⁵ Heiskanen 1994, 24–33.

soveltuva tekniikka kehittyi 1950-luvulla nopeasti, mutta vuosikymmenen alussa oli vielä käyttöä perinteiselle vakoilulle, sillä kiinnostavista alueista sai tietoa vain tutkimalla niitä paikanpäällä.¹⁶

Suomessa toimi päällekkäin useita eri tiedusteluhaaroja ja organisaatioita, niin suomalaisten omia verkostoja kuin vieraiden valtioiden tiedusteluorganisaatioita. Suomi oli kiinnostava kohde maantieteellisen sijaintinsa vuoksi jo ennen toista maailmansotaa, mutta erityisesti sen aikana ja kylmän sodan sytyttyä.¹⁷ Pohjois-Atlantin puolustusliiton eli NATO:n perustaminen vuonna 1949 lisäsi tiedusteluyhteistyötä ja toi mukaan lisää toimijoita, kuten Norjan sotilastiedustelun. Tanska ja Norja valitsivat NATO:n pohjoismaisen puolustusliiton ajatuksen kaaduttua poliittisiin tekijöihin. Ruotsi puolestaan pyrki noudattamaan puolueettomuuteen nojaavaa taktiikkaa ja jättäytyi puolustusliiton ulkopuolelle. Kuitenkin Ruotsi teki varsin tiivistäkin yhteistyötä NATO:n kanssa muun muassa tiedustelun saralla. Nämä tekijät lisäsivät Neuvostoliiton epäluuloa NATO:n toimintaa kohtaan, mutta toisaalta Ruotsin taktiikan on arvioitu auttaneen Neuvostoliiton painostuksessa paininutta Suomea kehittämään puolueettomuus politiikkansa. NATO kuitenkin kiinnostui nopeasti Suomen asemasta Neuvostoliiton naapurissa ja maan tilanteesta tehtiinkin erilaisia selvityksiä uhkakuvien varalle muun muassa Yhdysvalloissa. Suomen asema nähtiin varsin heikkona, jos Neuvostoliitto turvautuisi aseelliseen toimintaan.¹⁸ Tiedustelutiedon hankkiminen Neuvostoliitosta on näistä lähtökohdista katsottuna palvelut sekä NATO:n edustajien, että suomalaisten omia intressejä. Erityisesti puolustusliiton perustajajäseniin kuulunut Norja kunnostautui värväämällä amerikkalaisin varoin 1950-luvun alussa kokeneita suomalaisia kaukopartiomiehiä hankkimaan tietoja itä-ajan takaa.¹⁹

Norjan sotilastiedustelu vaikutti Suomessa jo vuonna 1948, mutta toiminta lähti käyntiin kunnolla vasta alkuvuodesta 1950. Tiedot Neuvostoliiton sotilaallisista voimista ja ennen kaikkea aikomuksista olivat hyvin vähäisiä 1940-luvun lopussa ja 1950-luvun alussa. Sekä rajaseutu että Neuvostoliiton sisäosat olivat pimennossa lännen näkökulmasta katsottuna.²⁰ Suomalaiset kaukopartiomiehet olivat ainoita, joilla oli kokemusta useiden sotavuosien ajalta rajan ylityksestä ja Neuvostoliiton alueella liikkumisesta. Toisaalta Suomen alueelta pääsi paremmin Neuvostoliiton rajan yli kuin Norjasta.²¹ Suojelupoliisin tietoon tulikin kuusi partiomatkaa 1950-luvun alussa ja näillä julki tulleilla vakoilumatkoilla oli mukana yhteensä kuusi agenttia. Kylmän sodan vakoilun

---

¹⁶ Pohjonen 2000, 241–251.

¹⁷ Katso Turunen 2006; Manninen Ohto, 2003, 181–194.

¹⁸ Seppinen 2008, 315–328.

¹⁹ Turunen 2006, 133–135, 153–155.

²⁰ Rislakki 2010, 309–311.

²¹ Rentola 1997, 169–172.

laajuuden ja suoranaisten sotahysterian huomioonottaen on hyvin todennäköisestä, että tällaisia matkoja tehtiin enemmän.²² Vilkkaimmillaan NATO-vakoilu oli kesällä 1952, jolloin myös ensimmäiset suomalaisagentit jäivät kiinni rajalla.²³ Valtiollinen poliisi, joka muutti nimensä 1948 Suojelupoliisiksi, pyrki selvittämään vakoilutapauksia hiljaisuudessa, mutta erilaiset huhupuheet ja kaukopartiomiesten keskinäinen hyväveli-henki hidasti tutkimuksia.²⁴

Suomen poliittinen johto sai tiedon vakoilutapauksista syksyllä 1951, jolloin perustettiin Kustaa Vilkkunan johtama X-komitea tutkimaan kyseistä toimintaa. Samaan aikaan NATO luopui itävakoilusta. Syy NATO:n luopumiseen Suomen kautta pyöritettävään itävakoiluun oli tekniikan kehittyminen ja suomalaisten vakoilijoiden ”palaminen”²⁵ rajan pinnassa, mutta myös X-komitean työ vakoilun estämiseksi alkoi tuottaa tulosta.²⁶ Ennen toiminnan loppumista suomalaisagentteja kuitenkin ehti kadota ja kuolla itärajan takana. Osa heistä ehti palkkioineen pakoontaan maasta ja osa tapauksista ei koskaan selvinnyt.²⁷

2. TUTKIMUKSEN ESITTELY

2.1. Tutkimustehtävä ja lähteet

Pro gradu- tutkielmassani tutkin miten Lauri Solehmainen muisteli osallisuuttaan NATO–vakoiluun eri aikoina ja vaikuttiko muistamiseen esimerkiksi poliittinen ilmapiiri. Tutkimukseni on mikrohistoriallinen, yksittäisen agentin subjektiivisiin muistoihin pohjautuva esitys ja käytössä olevien lähteiden syvä tutkimus. Toisaalta se sivuaa myös poliittista historiaa, sillä Solehmaisena yksilötason vaiheet liittyvät tiiviisti maailman poliittiseen tilanteeseen sekä Suomen asemaan idän ja lännen välissä. Keskeistä on kuvata kuinka Solehmainen kuvaili NATO- vakoilua ja mistä hän vaiken. Lauri Solehmainen valikoitui tutkimuskohteekseni perheyhteyksien kautta. Korpiselän siirtoväki asettui jatkosodan jälkeen asumaan Vieremälle, jolloin isovanhempieni naapuriin

---

²² Pohjonen 2000, 271–272.

²³ Rentola 1997, 170–171; Turunen 2006, 168–169.

²⁴ Suojelupoliisin arkisto, henkilömappi 4854; Rentola 1997, 170–171.

²⁵ Agenttien käyttämä nimitys kiinni jäämisestä tai paljastumisesta.

²⁶ Pohjonen 2000, 241–251; Herlin 1994, 252–261.

²⁷ Lauri Solehmaisena haastattelut vuonna 1987.

Pajupurolle muutti Lauri Solehmaisena äiti Pelagea Beata eli Beata ja isäpuoli Mikko Saukkonen. Tarkastellessani Solehmaisena elämää minun on tutkijana pohdittava myös henkilökohtaista, lapsuudesta asti rakentunutta, kuvaani Solehmaisesta. Tämän vuoksi kiinnitän erityistä huomiota objektiivisuuteeni. Minun on huomioitava, että tarkastelen ulkopuolisena jo kuolleen ihmisen muistoja. Solehmainen on kertonut henkilökohtaiset muistot tutuille aikalaiselle eli ystäville, ei minulle tutkijana. Solehmainen on esimerkiksi keskustellut elämästään naapuriensa kanssa, joten käytän myös näitä muistoja hahmottaakseni kuvaa miehen elämästä Vieremällä 1970-luvun alussa. Muistelunauhat tehtiin kirjan kirjoitustarkoitukseen, joten koen haastattelunauhojen päätyneen oikeaan käyttöön. Käytän tutkimuksessani paljon suoria lainauksia, sillä Solehmainen kertoo haastatteluissa näkemyksensä erikoisista vaiheistaan suoraan ja omalla persoonallisella tavallaan. Näin lukijalle välittyy haastateltavan autenttiset muistot.

Päälähteenäni käytän Solehmaisena haastattelunauhoja, joilla ”agentti” kertoo elämäntarinaansa vapaasti muistellen, tajunnanvirran omaisesti. Vakoilua tutkittaessa on usein nojaututtu arkistolähteisiin, joita on tarpeen mukaan täydennetty haastatteluilla. Päädyin tutkimuksessani päinvastaiseen ratkaisuun. Vertaan Suojelupoliisin kuulustelupöytäkirjoja, jotka laadittiin 1969–1970 lukujen vaihteessa, kun Solehmainen palasi maanpaosta takaisin Suomeen ja vuosina 1987 ja 1988 tehtyjä haastattelunauhoja, joilla Solehmainen muistelee elämäänsä vanhana miehenä kotonaan Palosnjärvellä. Lisäksi käytän Solehmaisena paperille kirjoittamia muisteluia, jotka sisältävät otteita lapsuudesta, sota-ajasta ja sodan jälkeisestä elämästä. Nämä muistelmat on todennäköisesti kirjoitettu keskenjäänyttä kirjaprojektia varten 1970-luvulla. Tarkastelen muistamisen mielenkiintoista kokonaisuutta ja pohdin syitä miksi eli mitä Solehmainen kertoi elämästään erilaisissa tilanteissa eri viranomaisille ja muille miehen vaiheista kiinnostuneille tahoille kuten lehdistölle. Tärkeää on myös tarkastella millaisissa tilanteissa nämä lähteet syntyivät ja kuinka kerrontatilanteet vaikuttivat lähteiden rakenteeseen.

Solehmaisena haastattelut teki opettaja Marjatta Autio. Hän antoi vanhan miehen muistella vapaasti ja tarkensi vain pieniä epäselvyyksiä sekä murre sanoja. Luultavasti haastattelijalla ei ollut vahvoja pohjatietoja vakoilusta, sillä hän ei missään vaiheessa esittänyt tarkentavia kysymyksiä tai huomautuksia. Autiolla ja Solehmaisella oli paljon yhteistä, molempien lapsuudenkodit olivat jääneet rajan taakse rauhansopimuksen myötä. Heillä oli myös yhteisiä karjalaisia tuttavuuksia ja ystäviä, joten haastattelut sujuivat rennosti ja luontevasti Solehmaisena kertoessa vaiheistaan. Solehmaiselle haastattelut olivat todennäköisesti terapeutista muistelua elämän epätavallisista hetkistä ja hän kertookin lennokkaasti elämästään. Mutta koska haastattelujen teko hetken ja itse tapahtumien

välillä oli ehtinyt vierähtää vuosikymmeniä, on ihmismuistin inhimilliset rajat otettava huomioon. Ihmisellä on inhimillinen taipumus muistaa menneisyyttään itselleen edullisella tavalla. Vertaan Solehmaisen muistoja muista lähteistä saatuihin tietoihin. Koska muistitiedon käytössä on yleensäkin huomioitava esimerkiksi ihmisen muistin rajallisuus ja monikerroksellisuus.²⁸

Tapahtumien ja haastattelujen välisistä vuosista huolimatta Solehmaisen muistelmat ovat tarkkoja. Solehmaisen kertomukset ovat kuitenkin hänen omia subjektiivisia kokemuksiaan, eikä niitä voi arvioida ”oikein/väärin- asteikolla”. Hän oli vuosikymmenten aikana tottunut olemaan puhumatta arkaluontoisista tapahtumista ulkopuolisille. Solehmainen antoi 1970-luvulla vakoiluun sekaantumistaan pahoittelevan haastattelun, mutta tällöin hän jätti kertomatta suuren osan vaiheistaan ja osallisuudestaan NATO-vakoiluun. Vasta 1990-luvulla hän suostui kertomaan tarinansa lehdistölle. Tällöinkin monet asiat jäivät vielä piiloon. Aution 1980-luvun lopulla sama yksityiskohtainen haastatteluaineisto oli tältä osin erityinen.²⁹

Suojelupoliisi oli Solehmaisen jäljillä jo 1940-luvun lopulla ja miehelle oli varattu oma henkilömappi, johon häntä koskevat tiedot koottiin. Mappi sisältää erilaisia tiedonantaja, seurantaraportteja sekä kuulustelupöytäkirjoja. Myös muilla vakoiluun sekaantuneilla henkilöillä on omat mappinsa, joiden ”värikkäitä kertomuksia” yhdistelemällä saa jonkinlaisen käsityksen toiminnasta. Lähdekritiikkiä on kuitenkin syytä käyttää. Kuulusteluihin joutuessaan miehet pysyivät usein etukäteen suunnitelluissa tarinoissaan, joista ei mielikuvitusta puuttunut. Tämän lisäksi Suojelupoliisi oli 1950-luvun alussa vaikeassa tilanteessa. Valpo II:n eli punaisen Valpon varjo oli pitkä ja sen tilalle vuonna 1948 perustetulla Suojelupoliisilla suuri työ aloittaa alusta. Tuore Suojelupoliisi sai selvitettäväkseen kansainväliseen vakoiluorganisaatioon sekaantuneiden agenttien rikokset, tutkimukset kestivät ja osa asianomaisista ehti paeta maasta.³⁰

Pro gradu-tutkielman toinen osa on dokumenttielokuvan käsikirjoitus *Lauri Solehmainen NATO:n agentin muistelmat*, jossa Solehmaisen vaiheita tarkastellaan draaman keinoin. Käytän pro gradu-tutkielman molemmissa osissa lähdeaineistona Lauri Solehmaisen haastattelu nauhoja, muistelmia ja muistiinpanoja. Dokumenttielokuvan käsikirjoituksessa korostuu visuaalisuus, joten olen hyödyntänyt myös Solehmaisen mittavaa valokuvajäämistöä tässä osassa. Toisaalta myös Solehmaisen oma muistelu antaa tarinalle kuvitusta, sillä vanhus käy yksityiskohtaisesti läpi

---

²⁸ Pekkinen 1999, 126–127.

²⁹ Iisalmen Sanomat 6.2.1974.

³⁰ Pohjonen 2000, 19–22.

elämäänsä ja sen merkittäviä käännekohtia. Erityisen mielenkiintoista on tarkastella, mitä vanha agentti kertoo haastattelijalle ja mistä hän vaikenee.

Muistitieto ja Solehmaisien omakohtainen kokemusmaailma näkyvät vahvasti käsikirjoituksesta, joka nojaa myös metodologisesti muistitietoon. Solehmaisien henkilötarinan autenttisuus syntyy miehen henkilökohtaisesta kerronnasta haastattelunauhoilla. Nämä nauhat ovat dokumenttikäsikirjoituksen keskeinen lähde, jota täydennän arkistomateriaalilla sekä tutkimuskirjallisuudella. Aiempi tutkimuskirjallisuus sekä suojelupoliisin arkiston aineistot antavat pohjan 1950-luvun alun tapahtumille. Solehmaisien kerronta taas antaa äänen ja kokemusmaailman tietopohjan päälle. Tutkimustyön kannalta on ollut mielenkiintoista tarkastella lähteiden vuoropuhelua sekä huomata kuinka Solehmaisien muistot ja muut aineistot nivoutuvat yhteen.

2.2. Tutkimusperinne

Vakoilu oli arka aihe suomalaisessa historian tutkimuksen kentässä vielä muutamia vuosikymmeniä sitten ja siihen liittyvät tutkimukset herättivät lähes poikkeuksetta kohua. Tutkijoilla oli tällöin käytettävissään hyvin vähän arkistolähteitä, mutta tästä huolimatta julkaistiin muutamia erittäin seikkaperäisiä tutkimuksia. Suomen sotien aikaisesta tiedustelusta ja sota-ajan jälkeisestä NATO:n organisoimasta vakoilusta on paljon monipuolista kirjallisuutta saatavilla. Yksittäisen agentin osuuden selvittäminen tuo kuitenkin uutta ulottuvuutta ja näkökulmaa yleisluontoisempaan kirjallisuuteen. Sodanjälkeistä tiedustelutoimintaa on tutkittu jonkin verran. Määrä on kuitenkin vähäinen suhteessa sotiemme aikaiseen tiedustelun tutkimukseen. Lähdeaineistoa on ollut heikosti saatavilla, sillä tiedustelumateriaali kuljetettiin turvaan Ruotsiin. Osa materiaalista myytiin ympäri maailmaa operaatio Stella Polariksen rahoittamiseksi ja sen seurauksena. Sodanjälkeisen tiedustelumateriaalin arkaluontoiset paperit on lähes aina hävitetty, jos niitä on uskallettu edes laatia. Tiedustelumateriaalin vaikean saatavuuden vuoksi vahvan pohjan tutkimukselle on luonut poliisin ja Suojelupoliisin materiaalit sekä muistitieto, jota on usein käytetty täydentämään arkistoaineiston aukkoja.

U.A. Käkönen sota-ajan päämajan tiedustelupäällikkö kirjoitti vuonna 1970 teoksen *Miehityksen varalta päämajantiedustelua 1943-1945*, jossa hän erittelee jatkosodan lopun ja rauhan alku ajan sekavaa tilannetta. Teos ei ole kriittistä tutkimuskirjallisuutta, mutta käytän teosta lähinnä

selkeyttämään hajanaista tietoa Suomen puolustusvoimien sotilastiedustelusta erityisesti rauhansopimuksen jälkeen. Tämä aika oli tiedustelun kannalta poliittisesti räjähdysherkintä, eikä siitä tämän vuoksi ole olemassa merkittävästi tietoa. Teoksen ansio on selkeä tilannekatsaus maanalaisesta vakoiluorganisaatiosta ja ammattitiedustelijan laaja-alainen näkemys sekavasta poliittisesta tilanteesta. Näitä näkemyksiä on kuitenkin tarkasteltava kriittisin ottein, ja muistettava tekijän asema. Käkösen teos ei suinkaan ole kriittistä ja objektiivista tiedustelun tarkastelua, mutta tiedustelun varautumisesta miehityshallintoon se kertoo yksityiskohtaisesti.

Jukka Rislakin *Erittäin salainen. Vakoilu Suomessa* julkaistiin vuonna 1982, jolloin tutkijoilla ei ollut mahdollisuutta päästä käsiksi suojelupoliisin aineistoihin, mutta tästä huolimatta tutkimus on laaja ja syvälle menevä. Suojelupoliisin arkiston avaaminen ”vakavan” tutkimuskäyttöön mahdollisti 1990-luvun alusta lähtien myös monen vakoilutapauksen selvittämisen ja organisaation tarkastelun. Tutkijat ovatkin käyttäneet runsaasti arkiston antimia. Tutkimus on kuitenkin keskittynyt tapahtumien kulun selvittämiseen ja vakoilutapausten syy- ja seuraussuhteisiin. Jukka Rislakin vuonna 2010 ilmestynyt teos *Paha sektori – Atomipommi, kylmä sota ja Suomi* tarkastelee Suomen tilannetta kylmän sodan kuohuvassa ilmapiirissä. Teoksen arvo piilee lähinnä sen atomisodan uhan viitekehyksessä, jossa selvitetään Suomen asemaa maailman poliittisessa väännössä ja Neuvostoliiton naapurissa kylmän sodan aikakaudella.

Norjalaista tutkimuskirjallisuutta parhaimmillaan edustaa Odd Isungsetin ja Morten Jentofin vuonna 1995 julkaistu tutkimus *Verkebyllen – Mätäpaise*, jossa tutkijat ansioituneesti kuvaavat Norjan roolia NATO-vakoilussa. Isungsetin ja Jentofin ovat käyttäneet hyväkseen sekä suomalaisia että norjalaisia arkistolähteitä ja haastatelleet molempien maiden vakoiluun sotkeutuneita aikalaisia. Tutkijakaksikon mukaan Suomen ja Norjan suhteita leimasi vuosikymmenten ajan epäluulo, joka kulminoitui Norjan toimintaan 1950-luvun alussa. Norjalaistutkijat toivoivat tutkimuksensa avaavan epäluulon paiseen ja parantavan sen.

Kimmo Rentola kirjoitti vuonna 1997 massiivisen tutkimuksen *Niin kylmää että polttaa kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958*. Tämä tutkimus porautui aiheeseen erilaisesta näkökulmasta. Rentola valottaa Neuvostoliiton ja Presidentti Urho Kekkosen suhteita, kylmän sodan aikaista poliittista kädenvääntöä. Pääosassa on ulkopolitiikka, mutta myös Suomen sisäistä tilaa ja toimijoita käsitellään tarkasti. Rentolan mukaan vakoilu oli tarpeellinen työkalu kylmän sodan kentillä ja johon sekä Suomen että Neuvostoliiton johto tunsu ymmärrettävää kiinnostusta. Suomalaisen osuus itävakoiluun vaikutti Neuvostoliiton näkökulmasta selvältä, Suomen

sotilastiedustelun epäiltiin tukevan vakoilutoimintaa. Epäily ei sinänsä ollut väärä, sillä puolustusvoimien ja rajavartiolaitoksen korkeat tahot olivat sekaantuneet vakoiluun. Rentola sivuaa NATO-vakoilua tutkimuksessaan ja käsittelee myös Lauri Solehmaisien osuutta vakoiluorganisaatioon, mutta näkökulma on hyvin poliittinen ja käsittely tiukan tapahtumakeskeinen.

Juha Pohjosen väitöskirja *Maanpetturin tie maanpetoksesta Suomessa vuosina 1945–1972 tuomitut*, julkaistiin vuonna 2000. Pohjonen lähestyy tutkimuksessaan vakoilua oikeushistoriallisesta näkökulmasta, kaikki tutkimuksessa esitettyjen tapausten ihmiset on tuomittu maanpetoksesta, joten seuraukset ovat jo tiedossa. Pohjosen oikeushistoriallinen näkökulma on merkittävä tutkimukseni kannalta, sillä se pitää sisällään lain määräämän oikean ja väärän asetelman. Vakoilijoiden näkökulma problematisoi tätä tulkintaa eikä heidän näkökulmaansa ole aiemmin juuri nostettu esille. NAT:n suomalaisagentit tuomittiin maanpettureina, mutta useat heistä eivät mieltäneet tekevänsä vääryyttä maataan kohtaan, vaikka vaikuttimena toimivat miljoonapalkkiot. Rajan takaa hankitut tiedot koettiin myös Suomen kannalta erittäin tarpeellisiksi.³¹ Pohjonen rakentaa myös hyvin yksityiskohtaisen esityksen Solehmaisien vaiheista ja osuudesta vakoiluorganisaatioon. Näin on tehnyt myös tutkija Pekka Turunen teoksessaan *Salaisen sodan asiamies Mannerheim-ristin ritari Paavo Suoranta*, jonka tekijä itse määrittää tiedustelun historiaksi. Turusen pääpaino on kaukopartiomiehen ja partiojohtajan Paavo Suorannan osuudessa tiedusteluun eri organisaatioissa, mutta hän kuljettaa Suorannan tarinan mukana poliittista tilannetta ja muutaman muun agentin yleisluontoista tarinaa.

NATO:n organisoima vakoilu on kartoitettu perusteellisesti niin kotimaisissa kuin ulkomaisissakin korkeatasoisissa tutkimuksissa. Ilmi tulleet vakoilutapaukset tapahtumaketjuineen ja palkkioineen on selvitetty sekä liitetty poliittiseen tilanteeseen. Tutkimukset ovat olleet hyvin perusteellisia, mutta keskittyneet lähinnä poliittiseen tilanteeseen ja vakoilutapausten selvittelyyn. Yksittäiset agentit ovat jääneet suurvaltojen politiikan alle. Pro gradu-tutkielmani keskittyy yksittäisen agentin Lauri Solehmaisien osuuden pohdintaan tämän omien muistelujensa ja muistiinpanojensa pohjalta. Agentin oma kokemusmaailma muistoinen sekä siihen vaikuttaneet tekijät luovat tuoreen näkökulman vakoilun tutkimuksen kentälle. Tutkielmani antaa äänen kylmän sodan pelinappulalle eli agentilla.

---

³¹ Lauri Solehmaisien haastattelu vuonna 1987.

2.3. Tutkimusmetodi

Suomalainen muistitietotutkimus on ollut tiukan akateemisen keskustelun keskiössä viime vuosikymmenten aikana. Erityisesti keskustelua on käyty 1990–2000-lukujen aikana. Tutkimuksessa on korostettu muistin moniulotteisuutta ja erityisluonnetta. Esille on nostettu myös muun muassa sosiaalisen ja kollektiivisen muistamisen ilmiöitä sekä vaikutuksia. On myös pohdittu, kuinka ihmisen subjektiivinen kokemus näkyy sosiaalisen muistin kentässä.³² Käytän muistitietoa tutkimukseni lähteenä ja muistitietotutkimusta metodina. Tarkastelen lähteitani, Lauri Solehmaisien haastatteluja ja Suojelupoliisin arkiston aineistoa muistitietohistorian kautta. Analysoin Solehmaisien subjektiivisia kokemuksia ja muistelua näistä tilanteista. Ihmisen muisti on monikerroksellinen ja rajallinen, joten muistitietoa on usein kritisoitu epäluotettavaksi. Kriittinen suhtautuminen on hyvä säilyttää, mutta mielenkiintoista on tarkastella syitä ihmisen muistin tulkintoihin ja rakenteisiin. Ei niinkään osoittaa muistivirheitä. Vaikka muisti on inhimillisyydessään rajallinen, on tärkeää pohtia kuinka ihminen kertoo historiastaan sekä mitä asioita hän nostaa esille ja mistä vaikenee.³³

Muistitietohistoriassa on kysymys oman eletyn elämän muistelusta ja tulkinnasta, ihminen tulkitsee menneisyyttään muisteluhetkestä käsin, joten menneisyys näyttäytyy ikään kuin nykyhetken valossa.³⁴ Solehmainen tarkasteli elämäänsä vanhana miehenä, jolloin hän tulkitsi nuorena tekemiään valintoja vanhuksen näkökulmasta. Epätavallisia valintoja tehnyt vanhus kertoo haastattelunauhoilla tärkeiksi kokemiaan asioita ja tapahtumia, joten jo kertoessaan tietyistä asioista hän karsii pois toisia. Oman elämän tarkastelussa keskeistä onkin kenelle elämäntarina uskotaan ja kuinka se kerrotaan. Ihmiset kertovat usein muistoistaan eri tavoin, riippuen siitä kenelle omaa elämää avataan.³⁵ Solehmainen esimerkiksi puhui avoimesti perheelleen ja ystävilleen, mutta toimittajille hän vaikeni monista elämänsä vaiheista.³⁶

Yksittäiset tapahtumat voivat nousta esille muistellessa elämäntarinaa, mutta niitä merkittävämpiä ovat tapahtumien merkitys kertojalle.³⁷ Tärkeää onkin pohtia mitä Solehmainen muistaa agenttijaajoistaan ja miksi. Tällöin välittyä hänen henkilökohtainen tulkintansa menneisyydestä.³⁸

---

³² Fingerroos & Peltonen 2006, 8–9.

³³ Pekkinen 1999, 126–127.

³⁴ Ukkonen 2000, 11–21.

³⁵ Ukkonen 2000, 30–34.

³⁶ Kari Ruotsalaisen puhelinhaastattelu 1.4.2009; Lauri Solehmaisien haastattelu. 1987.

³⁷ Ukkonen 2000, 30–34.

³⁸ Ukkonen 2000, 20–21.

Jorma Kalelan mukaan muistitiedon näkökulmasta katsottuna ihmisen tulkinta menneestä on jo itsessään kiinnostava ja arvokas. Keskeistä tutkimuksessa on myös kunnioittaa muistelijan omia ajatuksia ja muistoja. Ihmisellä on kuitenkin oikeus ja omat syynsä muistella elämäänsä omalla tavallaan. Muistitiedon hedelmällisyys piilee juuri ihmisen omista tulkinnoissa, vaikka tutkija onkin liikkeellä omista lähtökohdistaan. Haastateltavan ajatukset voivat erota yleisistä historian käsityksistä paljonkin, mutta niiden subjektiivisuus on arvokasta.³⁹

2.4. Lauri Solehmainen NATO:n agentti

”Rautatieasemalta otin taksin ja sanoen että Ratakatu kahteentoesta. Sanoen olevani tulossa Yhdysvalloesta, ja se taksikuski ihmettel että mittee minä sieltä semmoseen ampiaispessään tuppaannun ku polliiseja on monessa kerroksessa piällekkäin. Enhä minä nyt sille ruvenna selevittämmää että mittee asiaa mulla sinne ol.”⁴⁰

Lauri Solehmainen ja Reino Sappinen, molemmat entisiä Päämajan kaukopartiomiehiä, olivat ensimmäiset suomalaiset agentit, jotka jäivät kiinni.⁴¹ NATO:n edustajien Operaatio Upsalaksi nimeämä tiedusteluoperaatio, jossa oli mukana suomalaisia kaukopartiomiehiä, sijoittui Solehmaisena ja Sappisen osalta Muurmanskin kaupungin lähistölle. Vakoilumatka päättyi Suomen rajavartiostoon ja Solehmaisena osalta 18 vuotta kestäneeseen maanpakoon. Sappinen tuomittiin vuonna 1954 maanpetoksesta vankeuteen.⁴² Palattuaan takaisin Suomeen vuonna 1969 Solehmainen tunnusti Suojelupoliisille tehneensä yhden partiomatkan NATO:n palkkaamana. Hän sai kymmenen kuukauden ehdollisen kuritushuone tuomion ja menetti sotilasarvonsa sekä palkkiorahansa rikoshyötynä valtiolle.⁴³ Solehmainen oli kuitenkin sekaantunut useampaan vakoilutapaukseen. Näistä yhteyksistä hän ei puhunut kuulusteluissa. Solehmainen oli tietoinen muiden kaukopartiomiesten itärajan takaisista matkoista ja tunsu monet yhdysmiehet. Lisäksi Solehmaisella oli ilmeisesti suunnitteilla toinen vakoilumatka loppukesälle 1952 vieremäläisen luotettavaksi

---

³⁹ Pekkinen 1999, 126–127; Ukkonen 2000, 11–16, 30–31.

⁴⁰ Lauri Solehmaisena haastattelu vuonna 1988.

⁴¹ Pohjonen 2000, 251–253.

⁴² Turunen 2006, 164–165. Lauri Solehmaisena muistelmat.

⁴³ Suojelupoliisin arkisto Solehmaisena henkilömappi 4854.

katsomansa miehen kanssa.⁴⁴ Suuret palkkiot houkutti niukoista oloista lähtöisin ollutta miestä, mutta kuulusteluissa hän ei puhunut ylimääräistä.⁴⁵

*”Sekä sitte talvisodassa kohosin metsätyömiehestä, suomen armeijan upseeriksi. Tämähän se ihmetytti kaikkia sen Korpiselän pitäjän ihmisiä, kuinka se poika noi hyvin mene eteenpäin.”*⁴⁶

Raja-karjalasta Korpiselän pitäjistä kotoisin ollut Solehmainen ehti käydä kansakoulu neljä luokkaa ja hankkia suutarin ammatin ennen asevelvollisuuden suorittamista. Urheilullinen nuorimies, eteni kuitenkin sota-aikana luutnantiksi ja kaukopartiojohtajaksi.⁴⁷ Hän hankki vakoilijan ammattitaitonsa päämajan alaisessa kaukopartio-osasto Kuismasessa 2/Erp 4:ssä eli Oskussa. Jatkosodan aikana Solehmainen teki 12 partiomatkaa Neuvostoliiton puolelle, eikä hän lopettanut tiedustelutoimintaansa sodan päättyttyä.⁴⁸ Majuri Into Kuismanen otti Solehmaisesta ja muutamia muita kokeneita Oskun miehiä varaukseen joulukuussa 1944. Miehet olivat koko ajan valmiudessa lähtemään tiedustelutehtäviin ja saivat palkkaa valmiudessa olostaan. Solehmainen oleskeli Ilomantsissa metsätöissä ja teki todennäköisesti tänä aikana partiomatkoja Neuvostoliittoon. Miesten varauksessa pitäminen liittyi miehitykseen varautumiseen. He viettivät liikkuvaa elämää ympäri maata ja kävivät mahdollisesti välillä itärajan takana hankkimassa tietoja raja-alueen tilanteesta. Solehmainen työskenteli armeijan tiedustelun palveluksessa kevääseen 1945 asti.⁴⁹ Kuten monella sodassa hyvin pärjänneellä miehellä oli myös Solehmaisella vaikeuksia palata siviiliin. Sodassa hankittua kokemusta ei juuri siviilissä arvostettu ja kouluja liiemmin käymättömällä miehellä olivat uravaihtoehdot vähissä.⁵⁰

Solehmainen oli siis sekaantunut puolustusvoimien tiedusteluun ja oli todennäköisesti tietoinen monen muun kaukopartioveteraanin työskentelystä tiedustelun piirissä. Moni entinen kaukopartiomies pidätettiin tai ainakin kuulusteltiin tarkasti asekatkennän osalta. Toisaalta miehillä oli toimiva verkosto, jonka avulla useita miehiä ehdittiin varoittaa. Solehmainenkin sai vinkin hävitä Vieremältä, jota hän viipymättä totteli.⁵¹

Solehmaisesta osalta tilanne rauhoittui vuonna 1948 muutamaksi vuodeksi, kun mies muutti äitinsä ja isäpuolensa avuksi Vieremän Palosenjärvelle asutustilalle. Solehmainen oli tietoinen viimeistään

---

⁴⁴ Lauri Solehmaisesta kirjalliset muistelmat ; Haastattelu 14.10.2006, haastateltava ei toivo nimeä julkaistavan.

⁴⁵ Suojelupoliisin arkisto; Lauri Solehmaisesta henkilömappi 4854.

⁴⁶ Lauri Solehmaisesta kirje Vladi Marmolle 13.9.1966.

⁴⁷ Lauri Solehmaisesta kirjalliset muistelmat lapsuudesta.

⁴⁸ Lauri Solehmaisesta haastattelu 1987 ja muistiinpanot.

⁴⁹ Lauri Solehmaisesta haastattelu 1987 ja muistiinpanot; Turunen 2006, 48–49.

⁵⁰ Pohjonen 2000, 268.

⁵¹ Lauri Solehmaisesta haastattelu 1987; Turunen 2006, 118–119.

keväällä 1951 muiden kaukopartiomiesten passittomasta Neuvostomatkailusta, mutta suoria viitteitä hänen osallisuudestaan toimintaan vuosina 1948–1951 ei ole.⁵² Solehmainen värvättiin mukaan NATO:n organisaatioon keväällä 1952. Palkaksi vakoilumatkastaan hän sai koulutusmatkan Norjaan ja omien muistelmiensa mukaan noin 500 000 markkaa rahaa eli noin 14 548 euroa⁵³. Kaukopartiomiehille maksettiin suuria palkkioita, sillä suomalaisilla uskottiin olevan parhaat mahdollisuudet selvittää vakoilutehtävistä ammattitaitonsa turvin.⁵⁴ Solehmainen joutui lähtemään Suomesta syksyllä 1952, jolloin hänet kuljetettiin salaisesti pois maasta. Agentti asui Norjassa lähes kaksi vuotta tehden metsätöitä ja raportoiden vakoilumatkastaan. Norjassa hänen seuraansa liittyi kaksi palanutta agenttia. Suojelupoliisi epäili 1950-luvun puolivälissä NATO:n käyttävän suomalaisagentteja vakoilutehtävissä Norjan ja Neuvostoliiton rajalla.⁵⁵ Suomalaisagentit siirrettiin Länsi-Saksaan vuonna 1954, sillä heidän oleskelunsa Norjassa tuli ilmeisesti Neuvostoliiton tietoon. Lopulta agentit päätyivät Amerikkaan vuonna 1956. Solehmainen työskenteli Amerikan vuosinaan sahalla ja tehtaalla. Joulukuussa 1969 hän viimein palasi takaisin Suomeen ja kotiinsa Vieremän Palosenjärvelle. Hänen jälkeensä suomalaisagentit alkoivat palata maanpaosta.⁵⁶

3. Solehmaisien tie kylmänsodan pelinappulaksi

3.1. Lapsuus ja nuoruus Korpiselässä

” Luulen äidilläni ollen minusta paljon harmia, sillä siihen aikaan ihmiset arvostelivat tällaista tapausta varsin ankarasti. Eikä ihmiset varmaankaan pitänyt sellaista ihmistä aivan tasavertaisena kansalaisena, jolle syntyi (niin kutsuttu Lehto lapsi)⁵⁷

---

⁵² Lauri Solehmaisien kirjalliset muistelmat & haastattelu 1987; Turunen 2006, 48–49.

⁵³ Solehmainen ja Sappinen puhuivat ristiin poliisin kuulusteluissa. Solehmainen muisteli 1970-luvulla miesten saaneen noin miljoona markkaa. Sappinen taas muistaa norjalaisen ” Kallen” antaneen noin 300 000 markkaa vakoilumatkan jälkeen. Sappinen puhui ”tietonsa” poliisille jo 16.11.1952, joten on mahdollista että hän on pyöristänyt summaa alakanttiin.

⁵⁴ Suojelupoliisin arkisto, Lauri Solehmaisien henkilömappi 4854; www.nordea.fi rahanarvonlaskuri käytetty 8.5.2010; Pohjonen 2000, 257–258.

⁵⁵ Lauri Solehmaisien haastattelu vuonna 1988; Suojelupoliisin arkisto Solehmaisien henkilömappi 4854.

⁵⁶ Lauri Solehmaisien haastattelu vuonna 1988.

⁵⁷ Lauri Solehmaisien muistelmat, Lapsuus Vuoteni.

Lauri Solehmaisien lapsuus oli köyhä. Hän syntyi Korpiselässä nuoren piikatytön Pelagea Beata Solehmaisien yksinäiseksi pojaksi 11.11.1915⁵⁸. Koulua pieni poika ei saanut kauaa käydä, sillä neljä luokkaa kansakoulua käytyään Solehmainen siirtyi rengiksi Eero Lintusen taloon Värtsilän pitäjään.⁵⁹ Lapsuuttaan Solehmainen muistelee haastattelunauhoilla aineellisesta puutteesta huolimatta lämminhenkisen kuuloisesti. Välit äitiin sekä kyläläisiin olivat hyvät ja Lauri oli haluttu työmies. Lintusen talossa vuoden töitä paiskittuaan, nuori mies päätyi äitinsä kehotuksesta suutarin oppiin Korpiselän kirkonkylälle. Nuoruusvuotensa Solehmainen teki suutarin töitä talosta taloon kierrellen ja perusti vuonna 1934 Korpiselkään Kokkarin kylään jalkineliikkeen, vaikka ei ollut saanutkaan muutamaa vuotta aiemmin tavoittelemiaan kisällin papereita. Solehmainen muisteli myyneensä liikkeen muutama vuosi myöhemmin Onni Saukkoselle ja jääneensä tälle töihin.⁶⁰ Korpiselässä vietettyjä lapsuus- ja nuoruusvuosia Solehmainen muistelee useasti kirjoittaessaan äidilleen Amerikasta 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa. Kirjeenvaihdosta selviää pitkäaikaiset ystävyys suhteet Korpiselästä evakkoon lähteneiden välillä, josta voi päätellä Solehmaisien ja hänen äitinsä olleet osa tiivistä yhteisöä huolimatta isättömyyden taakasta.⁶¹

Elämä Korpiselässä oli kovaa työntekoa, mutta nuoruuden muistelusta korostuu myös hauskanpito tansseissa ja saatilla käynti, elämä ei ollut pelkkää työtä. Solehmainen muistelee poikien kala- ja metsästysreissuja, joilla nuorukainen oppi selviytymään erämaassa. Naapuri talon tyttö oli nuoren miehen valittu ennen armeijaan lähtöä ja suunnitelmat yhteisestä elämästä oli tehty avioliittoa myöten. Solehmainen lähti suorittamaan asevelvollisuuttaan Salmiin Rajavartiostoon Pitkärantaan kesällä 1937 ja vapautui siviiliin heinäkuussa 1938. Sotaväen aikana elämänsuunnitelmat olivat kuitenkin menneet uusiksi nuoruuden rakkauden löydettyä toisen.⁶²

” No minulla oli, minulla oli jo ennen sotaväkkee männöö minulla oli tuo Issakaisen Elli. Se siinä niin ikkään nuapurin tyttöjä. Ja minä olin sitä varten että minä siinä sen kanssa menen avioliittoon ja muuta. Ja minä kun olen puoltoiesta vuotta sotaväessä ja silloin ee kääty lomilla kun kerta vuoteen oel se yks loma vaen. [...]Minä kun tulín sotaväestä poes, tämä tyttö oel jo sillä aekoo toista vuen aikana keksinnä jo toesen suluhasen. Ja minä

⁵⁸ Solehmaisien syntymäpäivä on merkitty Iisalmen seurakunnan vuoden 1950 henkikirjoihin 2.11.1915 ja Iisalmen ortodoksisen seurakunnan virkatodistuksen mukaan Solehmaisien syntymäpäivä on 11.11.1915. Solehmainen on taas itse merkinnyt syntymäpäivänsä 22.11.1915. Olen tässä pro gradu-tutkielmassa käyttänyt virkatodistuksen mukaista päivämäärää.

⁵⁹ Lauri Solehmaisien haastattelu vuonna 1987.

⁶⁰ Lauri Solehmaisien haastattelu vuonna 1987, muistiinpanot Lapsuus Vuoteni.

⁶¹ Lauri Solehmaisien ja Beata Saukkosen kirjeenvaihtoaineisto.

⁶² Lauri Solehmaisien haastattelu 1987; muistiinpanot.

*mäin sinne tanssipaekalle. Se läski sitten sen hanurin soettajan mukkaa ja sillon minä jäen. Ja siitä lähtiin minä en oo ennee ajatelluna ikinä että..se..se.. että kun on ollu sitten niin liikkuvaesta..aaa...ollu ettee oekeen ollu ajatella tullooko minusta upseeri elämä, tullooko muanvilijelijä ja kaekkee...Minä en oo ruvenna ottaammaa.*⁶³

Solehmainen ei solminut avioliittoa elämänsä aikana. Nuorena Solehmainen kyllä oli nuorten naisten suosiossa Vieremälläkin, mutta avioliittoon asti kantavaa suhdetta hän ei solminut.⁶⁴ Miehen oli helppo lähteä tiedustelun tehtäviin kun hänellä ei ollut nuorta perhettä huolena äidin ja isäpuolen lisäksi. Nämä taas olivat tottuneet miehen liikkuvaan elämäntapaan ja hiljaiseen toimintaan. Solehmaisesta haastatteluista nousee esille vanhusten tuki NATO:n työtehtävän suhteen. Beata myös salasi suojelupoliisilta Solehmaisesta tietoja ja olinpaikkoja näytellen tietämätöntä poikansa liikkeistä. Tosi asiassa äidin ja pojan suhde oli läheinen, eikä Beata ollut pimennossa poikansa kuulumisista. Solehmainen lähetti ihmisten mukana nyrkkipostia⁶⁵ äidilleen jo Norjassa asuessaan.⁶⁶

Lapsuuttaan ja nuoruuttaan Solehmainen kuvaa varsin koruttomasti, mutta lämpimästi. Suhde äitiin oli erityisen lämminhenkinen vielä aikuisenakin. Isättömän nuorukaisen kasvu köyhissä olosuhteissa oli kuitenkin ajan hengessä jälkensä jättävää. Solehmainen ei kommentoi haastattelunauhoillaan isättömyyttään, vaan puhuu kunnioittavasti isäpuolestaan Mikosta. Henkilökohtaisissa muistiinpanoissaan Solehmainen toteaa olleensa varmasti taakkana äidilleen kun isää ei ollut. Korpiselän kyläyhteisön asukkaat kuitenkin tuntuivat Solehmaisesta haastattelujen perusteella pitäneen työteliäästä nuorukaisesta. Arvostusta kyläläisten silmissä lisäsi into sekä taito urheiluun ja mahdollisesti myös liittyminen suojeluskuntatoimintaan 16-vuotiaana.⁶⁷ Suojeluskunta innostus on olosuhteisiin nähden mielenkiintoista, Solehmaisesta perhetaustan vuoksi. Nuorukaisen täti oli myös osallistunut Beata Saukkosen mukaan vuoden 1918 sisällissotaan punaisten puolella, mutta Beata muisteli siskonsa välttäneen täpärästi vankileirin. Perheen historia ei kuitenkaan vaikuttanut Solehmaisesta tai hänen valintoihinsa. Mahdollisesti Suojeluskunnan laaja urheilutoiminta lisäsi nuorukaisen kiinnostusta.⁶⁸

---

⁶³ Lauri Solehmaisesta haastattelu 1987.

⁶⁴ Eeva Ruotsalaisesta puhelinhaastattelu 3.3.2009.

⁶⁵ Nyrkkipostilla tarkoitetaan luotettujen henkilöiden mukana lähetettyä kirjettä.

⁶⁶ Suojelupoliisin arkisto Lauri Solehmaisesta henkilömappi 4854, Lauri Solehmaisesta haastattelu 1987.

⁶⁷ Lauri Solehmaisesta muistiinpanot.

⁶⁸ Beata Saukkosen haastattelu 1960-luvulla.

3.2. Osasto Kuismasen opissa

Rauhanteon myötä Korpiselkä menetettiin Neuvostoliitolle, luovutetulle alueelle jäi Solehmaisena äidin ja isäpuolen vasta rakennettu talo. Beata ja Mikko eli Mikki asuivat evakossa Keski-Suomessa. Solehmainen taas vietti välirauhan kesän reserviupseerikoulussa Kankaanpään Niinisalossa. Urheilullinen tausta ja talvisodassa hankittu kokemus partioinnista rintamajoukoissa teki Solehmaisesta halutun sotilaan, vaikka hän haavoittuikin vaikeasti astuttuaan miinaan elokuussa 1941. Toipuessaan mikkelilässä sotasairaala 60:ssä Solehmainen tapasi tutun miehen Korpiselästä. Päämajan kaukopartio-osastossa palvelleet Onni Saukkonen ja Onni Määttäsen olivat lomalla ja Seurahuoneella rentoutuessaan, he tapasivat toipilaan Solehmaisena. Taitavaksi hiihtäjäksi ja partiomieheksi tiedetty toipilas sai pyynnön harkita Oskuun liittymistä.⁶⁹

Solehmainen eli nuoren aikuisen elämää sota-aikana, jolloin ihmisten väliset suhteet olivat usein epävarmalla pohjalla. Sota-aikaansa Solehmainen muistelee itse sotimisen kautta. Hänen tarinassaan ei ollut juuri sijaa romanttisille ihmissuhteille, mutta ystävyyttä ja aseveljeyttä mies korosti suuresti. Sota käänsi Solehmaisena elämänsä suunnan, sillä saavutettu upseerin arvo oli miehelle erityisen tärkeä läpi elämän. Hän koki osaavansa taistella ja toimia paineen alla ja olikin pidetty sotatoveri miesten keskuudessa. Solehmainen palauttaa varsin tarkasti mieleensä jääneitä tapahtumia ja tilanteita, vaikka sotavuosista oli kulunut haastattelu hetkellä vuosikymmeniä. Nämä muistot sisältävät usein sota-arjesta poikkeavia piirteitä, suuria hyökkäyksiä tai partiointia vihollisen puolella. Erityisen tarkasti Solehmainen kuvailee Suursaaren valtauksen keväällä 1942, josta vanhuksen mieleen palautuu pahoin vatsaan haavoittunut sotilas, joka kuoli lopulta Helsingissä leikkauspöydälle. Kaksi sotaa kokeneen vanhuksen mieleen on ymmärrettävästi jääneet erikoisimmat tapahtumat sotavuosilta eikä niinkään arkiset askareet.⁷⁰

Huhtikuussa 1942 Solehmainen sai siirron päämajan kaukopartio-osasto Kuismaseen. Siirto ei kuitenkaan aluksi tahtonut onnistua, sillä Äänislinnaan sijoitettua Oskua ei aluksi löytynyt.⁷¹ Osasto Kuismasen sijainti Äänislinnassa oli kuitenkin salailu- ja huolintajärjestelmän huolimatta Karjalan vastavakoilun tiedossa, vaikka se oli liikkunut hyökkäysvaiheen aikana muutamilla paikkakunnilla ja jäänyt rintamalinjojen vakiintumisen myötä suomalaisten valloittamaan kaupunkiin. Neuvostotiedustelua kiinnosti Osasto Kuismasen eli Osku eräänlaisena malliesimerkkinä myös muista kaukopartio-osastoista. Toisaalta Osku oli sijoitettu lähelle rintamaa, joten tiedonhankinta oli ilmeisesti

⁶⁹ Lauri Solehmaisena haastattelu 1988, Lauri Solehmaisena muistiinpanot.

⁷⁰ Lauri Solehmaisena haastattelu 1987, Lauri Solehmaisena muistiinpanot .

⁷¹ Lauri Solehmaisena haastattelu 1987.

helpompaa kuin muista kaukopartio-osastoista. Osku siirrettiin Kossalmen kylään Uksjärven rannalle vanhaan sotilaslepkotiin, jonka sijainti oli tarpeeksi syrjäinen jossa oli hyvin tilaa majoittua.⁷² Myös majuri Raskin johtama vakoojakoulu eli asiamieskoulutus siirrettiin Äänislinnan kaupungista syrjemmälle vaikeasti salattavan luonteensa vuoksi. Koulun oppilaita venäläisiä sotavankeja oli muun muassa pidätetty desantteina, heidän ollessa harjoittelemassa tehtäviään talvella 1942.⁷³ Solehmainen muistelee laajasti siirtymistään Oskuun. Osaston ilmapiiri ja luonne olivat hänelle hyvin tärkeitä. Näistä hän korostaa sekä haastatteluissaan että muistelmissaan kaukopartiomiesten hankkiman tiedon erityisluonnetta ja vaikeita tehtäviä, joista selvittiin ammattitaitoisesti yhdessä toimimalla. Liiallinen jännittyneisyys söi hermoja, Solehmainen nostaakin esille hyvä hermoisten miesten osanseen purkaa sekä omaa että partiotovereiden jännittyneisyyttä huumorin avulla. Muistelmissa korostuukin naurun ja yhteishengen merkitys, mutta myös auktoriteetin voima erityisesti partion ollessa liikkeellä vihollisen selustassa. Isällinen ote nuorempiin partiomiehiin toimi Solehmaisena mukaan hengen ja luottamuksen luojana, sekä helpotti raskaiden tehtävien suorittamista.⁷⁴

Rento ilmapiiri oli uudelle tulokkaalle hieman yllätys, vaikka vanhoja tuttuja osastossa palvelikin. Solehmainen kuitenkin arvosti suuresti luutnantin arvoaan ja pukeutui tämän mukaisesti sotilaallisen siististi univormuun epävirallisissa tilanteissakin. Myös Oskussa otetut lukuisat valokuvat tukevat tätä havaintoa. Vanhana miehenä hän muisteli kuinka vanha tuttu Korpiselän pitäjältä ei ollut tunnistanut nuorta luutnanttia Mikkelin torilla. Puolustusvoimien palveluksessa menestyminen oli Solehmaiselle elämän suuri käännekohta ja saavutus. Kaukopartiossa hankittu ammattitaito vaikutti myös suuresti hänen myöhemmän elämänsä vaiheisiin.⁷⁵ Vielä vuonna 1990 Ilta-Sanomien toimittajan tullessa haastattelemaan vanhusta, tämä kaivoi kuvia varten ylleen vanhan sotilaspukunsa mitaleineen.⁷⁶

Hyvästä hengestä ja pitkistä lomista, rankkojen partioreissujen jälkeen, huolimatta sota näkyi lieveilmiöineen Oskussakin. Kaukopartio-osastojen mieshävikki oli pientä verrattuna rintamajoukkoihin, mutta täydennystäkin oli erittäin vaikea saada. Monta taitavaa tiedustelijaa kuoli partiomatkojen aikana. Solehmainen kirjoittaa muistelmissaan Mannerheim-ristin ritari Viljo Suokkaan kaatumisesta partiomatalla ja tuo esille muistavansa vielä vuosikymmeniä myöhemmin

---

⁷² Elfvengren, Kosonen & Laidinen 2010, 308–314.

⁷³ Porvali 2010, 14–15 & 98–99.

⁷⁴ Lauri Solehmaisena haastattelu 1988, Lauri Solehmaisena muistiinpanot ja muistelmat.

⁷⁵ Lauri Solehmaisena haastattelu 1988.

⁷⁶ Ilta-Sanomien 21.6.1990.

viestin lamauttavan luonteen. Vanhana miehenä kirjoitetuista muistelmista välittyä suruviestin lopullisuus, jolloin Oskun käytävät hiljenivät pitkäksi aikaa. Toisaalta muistelmista nousee esiin myös tapa kohdata aseveljen kaatuminen ja tämän muiston kunnioittaminen. Osa sisseistä käsitteli rankat reissut rajan taakse ja aseveljien kuolemat alkoholin avulla, joillakin tämä tapa jäi päälle vielä sodan päätyttyä. Tukikohtaan jääneet sissit ja muu henkilökunta, joutuivat epävarmuudessa odottamaan uutisia liikkeellä olleesta partiosta. Tämä oli Solehmaisesta muistelmista päätellen myös raskasta, oletettavasti juuri siksi, että miehet tiesivät mitä vihollisen selustassa saattoi tapahtua. Partion palaaminen ilman kaatuneita sissejä oli aina iloinen tapahtuma tukikohdassa odottaville.

3.3. Elämä siviilissä

Siviiliin palaaminen ei ollut helppoa. Sodassa hankitut meriitit eivät taanneet työtä siviilissä ja elanto oli tiukassa. Elämänmuutos oli myös raskas, sillä siviilielämä arjen haasteineen erosi sota-ajasta toveriporukassa, lisäksi monen miehen kotiseutu elinkeinoineen oli jäänyt rajan taakse. Myös Solehmaisesta kotitila jäi lopullisesti Neuvostoliiton puolelle eikä kouluja käymättömälle miehelle tahtonut löytyä työtä. Äiti ja isäpuoli aloittelivat uutta elämää Pohjois-Savossa Vieremän Palosenjärvellä, jonne siirtyi paljon muitakin kotinsa menettäneitä Korpiselkäläisiä.⁷⁷ Solehmainen jatkoi muistiinpanojensa mukaan suomalaisten tiedustelun palveluksessa 1.12.1944–30.5.1945 esimiehenään Majuri Into Kuismanen. Solehmainen on merkinnyt oleskelleensa myös metsätöissä ympäri rajaseutua vuoden 1945 kevättalven.⁷⁸

Suomalaisten tiedustelupiirien oli vaikeaa uskoa todelliseen rauhaan, olihan Neuvostoliitto harventanut Baltian maiden tiedusteluorganisaatioita kovalla kädellä.⁷⁹ Tästä syystä suomalaiset perustivat rauhan ajan tiedustelun alatoimistoja uudelleen, jolloin taitavia tiedustelumiehiä alettiin ottaa varaukseen. Päämajan tiedusteluosaston johtaja eversti Hallamaa käski poistaa komppanioiden kirjanpidosta aseita ja varusteita alatoimistojen käyttöön. Komppanianpäälliköt kokosivat listat luotetuiksi ja ammattitaitoisiksi tietämistään kaukopartiomiehistä.⁸⁰ Toiminta oli osalle miehistä tuttua jo välirauhan ajalta, mutta uusia miehiäkin kaivattiin, sillä osa kokeneista välirauhan

---

⁷⁷ Lauri Solehmaisesta haastattelu 1988. Kananen 2010 54–58.

⁷⁸ Lauri Solehmaisesta muistiinpanot.

⁷⁹ Heiskanen 1994, 5–11.

⁸⁰ Turunen 2006, 46–52.

tiedustelijoista oli kaatunut jatkosodassa. Solehmainenkin pyydettiin tiedustelun palvelukseen ja hänelle alettiin maksaa upseerin 2000 markan valmiusrahaa, jotta hän olisi tarvittaessa vapaa lähtemään tiedustelutehtäviin rajan taakse.⁸¹ Solehmainen ei haastatteluissaan tai muistiinpanoissaan paljasta toimintansa luonnetta, mutta useat veteraanit ovat todenneet miehen liikkeen olleen varsin salamyhkäisiä. On siis mahdollista, että Solehmainen kierteli metsätöissä ollessaan rajan pinnassa ja itä-rajaa takana.⁸² Myös monet muut kaukopartiomiehet toimivat erilaisissa tehtävissä miehityksen varalle perustetuissa peiteyrityksissä. Esimerkiksi Keski-Suomeen Kuohulle perustetussa pilketehdas ja kuorma-autoliikkeessä työskenteli useita partiomiehiä vuosien 1945–1946 aikana. Samainen liike täytti myös virallisesti lakkautetun ulkomaantilastotoimiston U2 tyhjiön, näin miehet turvasivat tiedusteluelimen toiminnan virallisista päätöksistä huolimatta.⁸³

Liikkuva elämäntapa oli tarttunut Solehmaiselle jo nuorena ja sota-aika erikoistehtävien lisäsi tätä. Solehmainen työskenteli rajavartiolaitoksen palveluksessa eri puolilla Suomea vuosina 1945–1946. Haastatteluista päätellen työ oli mielekästä, mutta äidin ja isäpuolen tilanne näytti sodan jälkeen hankalalle ilman pojan apua.⁸⁴ Vanhusten valtiolta saadut asutustilan maat Palosenjärveltä näyttivät aluksi pajukolta, mutta metsät nähtyään Solehmainen alkoi uskoa tilan pidon kannattavan ja lupautui avuksi. Elämä oli jälleen niukkaa. Pienessä saunamökissä asuen ja peltoja raivaten Solehmainen perheineen pyrki aloittamaan uuden elämän Pohjois-Savossa.⁸⁵ Solehmaisesta muisteluista käy ilmi, että karjalaiset otettiin hyvin vastaan ja ystävyysuhteita naapureiden välillä syntyi nopeasti. Sopeutumista helpotti myös usean korpiselkäläisen perhekunnan asettuminen ympäri Vieremän kuntaa.⁸⁶ Toisaalta uusi historiantutkimus on problematisoinut karjalaisten evakkojen sopeutumista uusille kotiseuduilleen. Sodan traumat ja menetykset yhdistettynä maiden pakkolunastuksiin olivat varsin vaikeita asioita käsitellä niin yksilö- kuin yhteisötasolla. Myös ortodoksisen uskonnon on todettu tuottaneen ongelmia uusien asukkaiden hyväksymisessä osaksi yhteisöä.⁸⁷

Tieto aseväkiväkennän paljastumisesta ja Majuri Into Kuismasen pidätyksestä sekä kehoitus kadota Vieremältä sai Solehmaisesta vaihtamaan paikkakuntaa nopeasti. Tiedon vaikeutuneesta tilanteesta toi miehelle kaukopartioveteraani Heikki Määttänen, joka omalla tahollaan pyöritti peiteyritystä

---

⁸¹ Turunen, 2006, 69–72.

⁸² Lauri Solehmaisesta haastattelu 1988, sähköpostikeskustelu Matti Kososen ja Rauno Suhosen kanssa 1.2.2007.

⁸³ Turunen 2006, 107–110.

⁸⁴ Lauri Solehmaisesta muistiinpanot.

⁸⁵ Lauri Solehmaisesta haastattelu 1988.

⁸⁶ Lauri Solehmaisesta haastattelu 1988, Kari Ruotsalaisesta haastattelu 1.4.2009.

⁸⁷ Kananen 2010, 44–57.

Keski-Suomessa Kuohulla. Solehmainen ei omien sanojensa mukaan ollut osallistunut varsinaiseen asekatkentaan vaan hän oli Oskussa toimiessaan tehnyt Matti-kätköjä itä-karjalaan. Näihin piiloihin oli varastoitu muonaa, panoksia ja räjähteitä sissisodan varalle, jos Neuvostoliitto olisi pyrkinyt miehittämään maan. Epävarmoissa oloissa Solehmainen katsoi parhaaksi kadota ja piiloutua metsäsavotoille odottamaan tilanteen rauhoittumista. Todennäköisesti nopean katoamisen syynä oli Matti-kätköjen lisäksi myös toimiminen Majuri Kuismasen alaisuudessa alatoimistossa ja näin ollen halu välttää kuulustelut sekä mahdolliset syytteet.⁸⁸

4. Puhumatta paras

4.1. Vaitelias mies

Kaukopartiomiehet olivat oppineet olemaan puhumatta asioistaan sivullisille. Toki miehet puhuivat keskenään ja osa heistä luotetuiksi katsomilleen ystäville, mutta yleensä asioista ei saanut puhua, eikä puhuttu, ulkopuolisille tahoille.⁸⁹ Alkoholi kuitenkin innosti joitakin miehiä kertomaan liikaa ja muutamia jouduttiin jopa erottamaan päämajan kaukopartio-osastoista.⁹⁰ NATO:n agenteiksi valikoitui paljon entisiä kaukopartiomiehiä, joiden rahatilanne oli heikko ja elämä liikkuvaa. Heidät oli helppo värvätä mukaan toimintaan isoilla rahoilla. Vakiintuneet miehet, joilla oli pysyvä toimeentulo eivät vaarallisille reissuille lähteneet. Osa kaukopartiomiehistä ei kuitenkaan sopeutunut siviiliin. Heille vakoilu oli jatkumoa sota-ajalta. Solehmaisien haastatteluista voikin päätellä miesten kaivanneen seikkailua ja työtä jolla oli merkitys.⁹¹ Moni kaukopartioon päätynyt mies oli fyysisten ominaisuuksiensa lisäksi persoonallinen henkilö. Sotavuosina miehille riitti työtä ja kuria, mutta myös arvostusta. Sodan jälkeen tilanne oli toinen ja nuoruusvuotensa sodassa partioiden viettäneistä miehistä moni jäi tavallaan tyhjän päälle.⁹²

Suomalaisagenttien kohtalot alkoivat näkyä 1970-luvun alussa sanomalehdissä. Suojelupoliisi oli myös kiinnostunut lehtien agenteja koskevista artikkeleista.⁹³ Solehmainen antoi Iisalmen Sanomille haastattelun vuonna 1974, artikkelin sävy oli pahoitteleva, eli aivan päin vastainen

---

⁸⁸ Lauri Solehmaisien haastattelut, muistiinpanot; Turunen 2006,

⁸⁹ Lauri Solehmaisien haastattelu 1988.

⁹⁰ Turunen 2006, 182; Lauri Solehmaisien haastattelu vuonna 1987.

⁹¹ Lauri Solehmaisien haastattelu vuonna 1988; Pohjonen 2000, 241- 251.

⁹² Lauri Solehmaisien haastattelu 1988.

⁹³ Suojelupoliisin arkisto, vakoiluasiamappi.

verrattuna siihen kuinka hän muisteli tapahtumia kymmenen vuotta myöhemmin.⁹⁴ Perhepiirissä ja hyvien ystävien kesken Solehmainen muisteli vapaasti sota-aikaansa ja NATO:n reissuaan heti Suomeen palattuaan. Julkinen vaikeneminen toisaalta kuvaa myös ajan ilmapiiriä, joka oli poliittisesti Neuvostoliitto myönteinen. Solehmainen ei kuitenkaan katunut suostumustaan NATO:n agentiksi, sillä palkkiorahat mahdollistivat erilaisen elämän ja tiedot menivät hänen mukaansa Suomenkin tiedustelulle.⁹⁵ Hän kuitenkin vaikeni julkisesti monista vakoiluun liittyneistä yksityiskohdista Aution ensimmäiseen haastatteluun vuonna 1987 asti. Solehmaisena vaikeneminen oli luultavasti tunteiden ja järjen sovittelua. Toisaalta hän halusi kertoa ja muistella elämäänsä, mutta julkisesti hän ei uskaltanut kertoa kaikkea. Tapahtumista vaikenemiseen liittyi agentteihin kohdistunutta syyllistämistä ja mahdollisesti myös Solehmaisena omaa syyllisyyden tunnetta. Mies halusi Suomeen palatessaan kantaa vastuunsa 1950-luvun vakoilusta ja jatkaa normaalia elämää.⁹⁶ NATO:n kannalta agenttien muisteluinnostus lienee ollut kiusallista. Suomalais-agentit puhuivat keskenään ja humalassa ulkopuolisillekin tahoille jo 1950-luvulla. Luultavasti osittain näistä syistä heidät asetettiin NATO:n edustajien valvontaan ulkomaille.⁹⁷

Solehmaisena vaiheista kirjoitettiin vuonna 1985 Vieremän paikallislehti Miiluun kahden artikkelin sarja. Ensimmäinen osa käsitteli miehen sota-vuosia ja toinen asekatkentää sekä NATO- vakoilua. Solehmainen kuvaa värväystä ja vakoilumatkaa Muurmanskiin yleisluontoisesti.⁹⁸ Vakoilussa mukana olleita henkilöistä nousee esille vain maanpetoksesta tuomittu Sappinen ja Vladi Marmo, joka oli jo tuolloin kuollut auto-onnettomuudessa. Marmon Solehmainen nimeää värvääjäkseen, mutta todellisuudessa hänet värväsi salanimellä Marimo toiminut luutnantti Erkki Tuomi. Marmo, Tuomi ja Sappinen olivat kuolleet jo 1960-luvulla, joten Solehmaisena ei tarvinnut suojella heitä julkisuudelta.⁹⁹ Solehmainen ei maininnut haastattelussa myöskään palkkionsa suuruutta, vaan kertoi ajastaan Norjassa, Länsi-Saksassa ja Amerikassa painottaen kovaa työntekoa. Kaksi vuotta myöhemmin Aution äänittämissä haastatteluissa Solehmainen painottaa itse toivoneensa töitä kapakoissa istuskelun sijaan. Mahdollisesti Solehmainen halusi antaa paikallislehden kautta vieremäläisille ajan oloon nähden mahdollisimman normaalin kuvan elämästään maanpaossa. Toisaalta Solehmainen oli tehnyt metsätöitä nuoresta saakka, joten työ oli ilmeisesti hänelle

---

⁹⁴ Iisalmen Sanomat 6.2.1974; Lauri Solehmaisena haastattelut 1987–1988.

⁹⁵ Iisalmen Sanomat 6.2.1974; Kari Ruotsalaisena puhelinhaastattelu 1.4.2009; Lauri Solehmaisena muistiinpanot.

⁹⁶ Lauri Solehmaisena haastattelu vuonna 1988; Suojelupoliisin arkisto Solehmaisena henkilömappi 4854; Peltonen 2003, 14–16.

⁹⁷ Turunen 2006, 180–182; Lauri Solehmaisena haastattelu vuonna 1988. Agentti Juvonen kirjoitti käsikirjoituksen, jonka ilmeisesti luvatta julkaisi hänen ystävänsä. Kirjalla ei ollut Juvosen mukaan CIA:n julkaisu lupaa. Tapaus päättyi tekijänoikeusriitana oikeuteen. (Suojelupoliisin arkisto; Turunen 2006, 181.)

⁹⁸ Miilu 2.4.1985.

⁹⁹ Miilu 2.4.1985; Suojelupoliisin arkisto Solehmaisena henkilömappi 4854.

mieleinen ja tärkeä arjessa kiinni pitävä voima. Solehmaisien kertomus maanpakovuosista ei kuitenkaan ollut katuva, vaan neutraali kuvaus tapahtumista. Suomeen saapumisen ehtona Solehmainen esitti Neuvostoliiton puutumattomuuden tuomioon.¹⁰⁰ Tämä näkemys hänellä korostui myöhemminkin haastatteluissa, mutta kirjeissä ystävien kesken kyse on vain tuomion pituudesta ja vakoilurahojen maksamisesta valtiolle. Mahdollisesti kylmän sodan hysteria oli tarttunut osittain Solehmaiseenkin, sillä hänen muistoissaan korostuu NATO:n edustajien esille tuoma Neuvostoliiton uhka. Solehmainen todella pelkäsi Neuvostoliittoon luovuttamista.¹⁰¹

Solehmaisien vakoilutarina nousi jälleen esille 1990-luvulla lehdistössä. Iltapäivälehti Ilta-Sanomat kirjoitti laajan artikkelin vakoilusta. Tällöin haastattelijana toimi vakoiluun perehtynyt journalisti Markku Tasala ja hän haastatteli Solehmaisien lisäksi vakoilun asiantuntijaa Jukka Rislakkaa ja Neuvostoliittoon kadonneen agentti Määttäsen poikaa. Solehmaisien kuvaus vakoilusta oli laajempi kuin aikaisemmin. Hän kertoo suoraan palkkion suuruuden ja vakoilumatkan tapahtumiseen, mutta mukana olleista suomalaisista tuttavistaan hän yhä vaikenee. Solehmaisien haastattelu on kuitenkin yksityiskohtainen ja aiempaa jännittävämpiä piirteitä saanut, esimerkkinä itsemurhakapselit paidan kauluksissa. Solehmainen ei aiemmin ole haastatteluissa maininnut myrkkykapseleita. Valehtelusta mies ei pitänyt, mutta toisaalta hän arvosti elämänsä jännittäviä käänteitä ja osa näistä käänteistä oli mahdollisesti syntynyt miehen omassa mielessä. Solehmaisien yksityiskohtainen muistelu johtuu todennäköisesti siitä, että haastattelijalla oli laajat pohjatiedot vakoilusta ja hän osasi kysyä oikeita kysymyksiä sekä tarkentaa tapahtumien kulkua.¹⁰²

Solehmaisien muisteluun 1990-luvun alussa vaikutti osaltaan ajan vapautunut henki. Maanpettureina pidettyjä miehiä ei enää syyllistetty. Uusi Suomi uutisoi syyskuussa 1991 Utin kaukopartioveteraanipäivistä, jolloin myös Solehmaista haastateltiin. Kaksi vuotta ennen kuolemaansa haastattelun antanut Solehmainen kuvaa ensi kertaa lehdistöhaastattelussa Muurmanskissa näkemiään vankeja, jotka tekivät lentokenttää. Mahdollista kuitenkin on että Solehmainen on jo aiemmissa haastatteluissa muistellut asiaa, mutta haastattelijalla on jättänyt tiedon pois artikkelistaan. Aution haastattelussa vankityömaa tulee selkeästi ilmi, sillä agentit eivät päässeet lähellekään tavoitteena ollutta satamaa suurien ihmismäärien vuoksi. Solehmainen toteaa Uuden Suomen haastattelussa vakoilleensa Neuvostoliitossa vuonna 1958 eli kuusi vuotta

---

¹⁰⁰ Miilu 2.4.1985.

¹⁰¹ Lauri Solehmaisien haastattelu vuonna 1988; Lauri Solehmaisien kirje Vladi Marmolle 13.9.1966.

¹⁰² Ilta-Sanomat 21.6.1990.

myöhemmin todellisesta ajankohdasta. Mahdollista on että vanhus on muistanut väärin, tai artikkelin kirjoittaja ymmärtänyt virheellisesti.¹⁰³

4.2. ” Näessä firmoessa suattaa se henki lähtee nopeesti ”

”Minä mänin sinne vessaa ja Pate heti nytkillä pammaattelloo ja sanoo että sinä perkele oot siellä Trondheimin junassa semmosia puhunna. Se on sinu henki kyllä nyt kortilla. Näessä firmoessa suattaa se henki lähtee nopeesti. Ja sitten minä mänen pöötää oli Liisa tulukina kun se osas sen kielen. Se norjalaenen sano että sinun on tänä yönä ja huomis iltaa mänessä sinu on kirjallinen raportti tehtävä ja huomenna tultava sammaa ravintollaa.[...] Minä annan sitten sen raportin. Se kattelloo, se ee varmasti montoo sanoo suomee osannu lukkee mutta se sanoo että oekee hyvä raportti. Liisan se käski tulukita sitten. Se sano kuule ne ol meejän miehiä. Ne ol sitä varten että sinua opettaa, kun mualimalle lähet ni et aavo suutas. Sillä keenon minä piäsin poes siitä.”¹⁰⁴

Solehmainen muisteli Aution haastatteluissa 1980-luvun lopulla yksityiskohtaisesti vakoilureissua Muurmanskin kaupungin läheisyyteen kesällä 1952 sekä palkkiorahojen maksua keskellä Helsinkiä, ravintola Espissä. Erityisen tarkasti Solehmainen muisteli kohtalokkaasta pakomatkastaan Suomesta Norjaan. Näistä aiheista hän oli aiemmin kertonut vain niukat versiot lehtien haastatteluissa.¹⁰⁵ Solehmaisena haastattelunauhalla mainitsema Pate eli Paavo Suoranta oli miehen hyvä ystävä ja taustaltaan myös kaukopartiomies, joka oli värvätty NATO:n asiamieheksi Suomeen. Suoranta järjesti muun muassa vakoilumatkoja ja varusteita sekä piti yhteyttä norjalaisiin. Hän vieraili vaimonsa Liisan kanssa Norjassa syksyllä 1952, jonne pariskuntaa yritettiin saada muuttamaan. Suorannat tapasivat matkallaan myös Solehmaisena, jonka asioita Paavo joutui selvittämään.¹⁰⁶

Solehmainen muisteli tarkasti lipsahdustaan Trondheimin junassa. Itseironiseen sävyyn hän kertoo puhumisen johtuneen vahvasta humalatilasta ja ammattimiesten hyvistä ”jututustaidoista”. norjalaiset siis testasivat Solehmaista; kuinka paljon mies puhuu juotettuna. Tämä norjalaisten

¹⁰³ Uusi Suomi 2.9.1991; Lauri Solehmaisena haastattelu vuonna 1988.

¹⁰⁴ Lauri Solehmaisena haastattelu vuonna 1988.

¹⁰⁵ Lauri Solehmaisena haastattelu vuonna 1988; Solehmaisesta tehty muutamia haastatteluita paikallislehtiin sekä radioon. 1990-luvun alussa häntä haastatteli myös YLE, jolloin hänestä tehtiin lyhyt haastattelu televisioon.

¹⁰⁶ Lauri Solehmaisena haastattelu vuonna 1988; Turunen 2006; 173.

järjestämä testi tai opetus, kuten agentti itse tapausta muistelee, jäi miehen mieleen. Vielä vanhana miehenäkin, hän muisti tapauksen tarkasti. Erityisesti Solehmainen muisteli todella pelänneensä norjalaisten hankkiutuvan hänestä eroon lipsahduksen vuoksi.¹⁰⁷ ”*Että suattaahan ne vaekka minä oon palaveluksessa jos vaekka ne semmosta oman henkesä uhalta. Vievät jonnekkii korpee ja pistävät sinne konttiin.*”¹⁰⁸ Norjalaisten opetus sai Solehmaisesta varovaiseksi, ja vaikutti todennäköisesti hänen muisteluihinsa NATO:n palveluksessa vietetyistä agentti ajoista.¹⁰⁹

Solehmainen kertoi suojelupoliisin kuulusteluissa ja kymmenen vuotta myöhemmin äänitetyillä haastattelunauhoilla samanlaisen tarinan Onni Saukkosen kohtalosta. Solehmainen oli kuullut norjalaiselta tulkilta nuoruuden ystävänsä ja aseveljensä Onni Saukkosen kaksoisagentin urasta. Saukkonen löytyi tien laidasta yliajettuna Kajaanin maalaiskunnasta syyskuussa 1953.¹¹⁰ Solehmainen ja useat muut kaukopartiomiehet uskoivat NATO:n tappaneen Saukkosen, sillä hänen epäiltiin luovuttaneen useasti tietoja suomalaisagenteista Neuvostoliittoon.¹¹¹ Sekä NATO:n että Neuvostoliiton vakoiluorganisaatio oli armoton pettureita kohtaan. Solehmaisesta epäilyistä huolimatta, on myös mahdollista että Neuvostoliiton tiedustelu tappoi Saukkosen. Kaksoisagentin elämä ei ollut kovin turvattua ja paine työnantajien suunnalta kovaa.¹¹² Neuvostoliiton tiedustelun MVD:n luutnantti Grigori Pavlovin loikkaus Norjaan vuonna 1953 selvensi NATO:n tietoja vakoilukohteestaan. Pavlovin kertoman mukaan Neuvostoliitossa tiedettiin vuonna 1952 Solehmaisesta eli Solehmaisesta vakoilumatkasta. Miehestä oli puhuttu tunnettuna sekä kokeneena tiedustelijana ja hänen peräänsä oli lähetetty erikoispartio.¹¹³ Agentti uskoikin Saukkosen ilmiantaneen ystävänsä katkeruudesta. Solehmainen muisteli Aution haastattelussa NATO:n edustajien todenneet Saukkosen kaksoisagentiksi. Toisaalta Solehmaisesta muistellessa Saukkosta 1980-luvun lopulla hänellä oli jo tieto muidenkin tahojen epäilyistä Saukkosta kohtaan. Näin ollen hän on voinut sekoittaa 1950-luvun tapahtumia ja tietoa siihen mitä hän tiesi 1980-luvulla.¹¹⁴

---

¹⁰⁷ Lauri Solehmaisesta haastattelu vuonna 1988.

¹⁰⁸ Lauri Solehmaisesta haastattelu vuonna 1988.

¹⁰⁹ Lauri Solehmaisesta haastattelu vuonna 1988.

¹¹⁰ Suojelupoliisin arkisto, Solehmaisesta henkilömappi 4854.

¹¹¹ Suojelupoliisin arkisto, Solehmaisesta henkilömappi 4854; Lauri Solehmaisesta haastattelu vuonna 1988.

¹¹² Turunen 2006, 210–213.

¹¹³ Suojelupoliisin arkisto asiamappi 1949–1959; Solehmaisesta henkilömappi 4854.

¹¹⁴ Lauri Solehmaisesta haastattelu vuonna 1988.

4.3. Maanpetturi vai syytön mies

Henkisesti kovin menetys Solehmaiselle oli luutnantin arvon menetys maanpetostuomion myötä vuonna 1970. Solehmainen itse koki ansainneensa sotilasarvonsa sodassa, koulua käymättömälle miehelle luutnantin arvo oli saavutus. Mies ei itse kokenut itseään maanpetturiksi ja uskoi tietojen menevän myös Suomen tiedustelun hyväksi.¹¹⁵ Monet vakoilun piirissä vaikuttaneet, sitä tutkineet tai siinä mukana olleet aikalaiset uskoivat, että pääesikunta oli mukana Neuvostoliiton kohdistuneessa vakoilutoiminnassa. Suomalaiset tiedustelupiirit kokivat Neuvostoliiton uhaksi. NATO koki myös idän uhkana ja lähes kaikki suomalaiset itä-naapurina NATO:n laskuun vakoilleet agentit, olivat entisiä kaukopartiomiehiä. He olivat myös puolustusvoimien erikoismiehiä, joiden yhteydet puolustusvoimiin säilyivät kauan sodan jälkeenkin.¹¹⁶ Esimerkiksi Solehmaisena vakoilupari Sappinen oli hyvin todennäköisesti vakoilumatkan aikaan kesällä 1952 myös puolustusvoimien palveluksessa. Hänet oli ilmeisesti värvännyt pääesikunnan Oulun alatoimiston kapteeni Leo Alapukki, jolle hän myös välitti tietonsa rajan takaa.¹¹⁷

Agenteiksi ryhtyneet kaukopartiomiehet kärsivät palamisesta koituneet seuraukset itse. Heidät autettiin pois Suomesta ja tarjottiin töitä ulkomailta, mutta kotimaahan palattuun he saivat maksettavakseen maanpetostuomiot korvauksineen. Maanpetostuomion myötä heille vieritettiin moraalinen vastuu vakoilusta, josta irtisanoutuivat suuremmat tekijät.¹¹⁸ Solehmainen muisteli vanhana miehenä tilannettaan syksyllä 1952, jolloin norjalaiset auttoivat agentin pois maasta.¹¹⁹

”Sitten kun minä olin tiällä Suomessa kesän 1952 tuil syksyllä että minun oel lähettävä poes. Suomen hallitus ei puutu Neuvostoliiton kanssa mihinkään tekemissii. Työ ootta yksityisyrittäjiä. Mittää mahollisuutta ei ollu ennee matkustoo lentokonneella eekä laevoella. Vaan ne olivat jo suunnitelleet sen asian että tuolta Karasjoen kaatta männään.”¹²⁰

Miehen tulkinta tapahtuneesta edustaa hänen tietämystään ja muistojaan 1980-luvun loppu puolella. Tällöin Solehmainen oli ehtinyt keskustella vakoilusta ja agenttien kohtaloista yhdessä muiden

¹¹⁵ Kari Ruotsalaisen puhelinhaastattelu 1.4.2009; Lauri Solehmaisena haastattelu 1987; Pohjonen 2000, 272–273.

¹¹⁶ Pohjonen 2000, 272–273.

¹¹⁷ Suojelupoliisin arkisto Solehmaisena henkilömappi 4854.

¹¹⁸ Pohjonen 2000, 228–230; Turunen 2006, 227–231.

¹¹⁹ Lauri Solehmaisena haastattelu vuonna 1988.

¹²⁰ Lauri Solehmaisena haastattelu vuonna 1988.

vakoiluun sotkeutuneiden kanssa. Tilanne on todennäköisesti näyttänyt hyvin erilaiselle 1950-luvun alussa, jolloin Solehmainen on kiirehtinyt pois maasta. Keskeistä on myös että Suomen poliittisesta johdosta vain harvat tiesivät NATO:n värväämistä suomalaisagenteista ja näiden toiminnasta mitään. Solehmainen kertoo haastattelunauhoilla vaihe vaiheelta jännittävän pakomatkinsa Suomen läpi. Hänen kertomastaan käy ilmi, että miehet tiedostivat vaihtoehtonsa kiinni jäätyään, joten vapaus ulkomailla houkutteli. Solehmaisesta kertomus muistuttaa jännitystarinaa, ja ainakin kerronta tyyli on saanut vaikutteita sellaisista. Solehmainen oli hyvä tarinan kertoja ja muistelemalla vaiheitaan hän sai kertoa tarinoita elämästään. Muisteluiden sävy kuitenkin vaihtelee itseironisesta huomautuksista vakavaan sävyyn. Vaikeisiinkin muistoihin kuten suojelupoliisille antautumiseen ja vastuun kantamiseen liittyy myös paljon huumoria, joka tuntui olevan Solehmaisesta voimavara.¹²¹

Suojelupoliisi kuulusteli Solehmaista heti tämän saavuttua takaisin Suomeen joulukuussa 1969. Maanpakolainen oli halunnut päästä takaisin kotimaahan jo useiden vuosien ajan. Hänen ystävänsä selvittivät rikosoikeudellisia seurauksia, joita miehen kotiin paluusta tiedettiin seuraavan. Kuulusteluissa Solehmainen kertoi tarinansa kronologisesti, värväyksestä aina Yhdysvaltoihin muuttamiseen.¹²² Suojelupoliisin kuulusteluaineisto ei kuitenkaan ole niin yksityiskohtaista tai lennokkaasti kerrottua kuin Solehmaisesta haastattelumateriaali. Vanhana miehenä 1980-luvun lopulla Solehmainen kertoi tarinaansa tutulle ihmiselle, eikä kuulustelevalle suojelupoliisin etsivälle. Aikaakin tapahtumista oli jo kulunut, joten vanhus sai muistella tapahtumia vapaammin. Kenellekään asianomaiselle ei ollut enää haittaa, aikaa vakoilutapahtumista oli kulunut jo vuosikymmeniä.¹²³ Suojelupoliisin kuulusteluissa mies puhui suoraan myös mukana olleista henkilöistä. On kuitenkin hyvin epätodennäköistä, että miehet eivät olisi olleet etukäteen tietoisia mitä voivat kertoa viranomaisille. Solehmaisestakin tuomio oli pyritty selvittämään etukäteen mahdollisimman tarkasti. Suojelupoliisin kuulustelut olivat salaisia kuten maanpetos oikeudenkäyntikin, josta Solehmainen sai kymmenen kuukautta kuritushuonetta ehdollisena ja rikoksen taloudellinen hyöty oli korvattava valtiolle. Julkisuuteen tihkui vain pieni lehtiartikkeli tuomioista.¹²⁴ Hänen vakoiluparinsa Sappinen oli 1950-luvun alussa ollut paljon vaiteliaampi kuulusteluissa. Jos Sappinen olisi puhunut ylimääräistä, moni toiminnassa mukana ollut olisi joutunut edesvastuuseen, sillä rikos oli vielä 1950-luvulla tuore.¹²⁵

---

¹²¹ Lauri Solehmaisesta haastattelu vuonna 1988.

¹²² Suojelupoliisin arkisto Solehmaisesta henkilömappi 4854; Lauri Solehmaisesta kirje Vladi Marmolle 13.9.1966; Erkki Savolaisen tiedonanto talvi 2006.

¹²³ Suojelupoliisin arkisto Solehmaisesta henkilömappi 4854; Lauri Solehmaisesta haastattelu 1987–1988.

¹²⁴ Suojelupoliisin arkisto Solehmaisesta henkilömappi 4854.

¹²⁵ Suojelupoliisin arkisto Solehmaisesta henkilömappi 4854.

4.4. Agentin osa

*”Eemel istuu siinä Uutta Suonta lukkoo siinä sohvalla. Mikä se sinut toe? Sano että se toe mikä sinutkii tänne. Että myös vaa tultiin tuon Juvosen kanssa”*¹²⁶ Solehmainen muisteli lapsuudenystävänsä Eemil Torssosen ja kaukopartiomies Arvo Juvosen Norjaan saapumista. Ystävysten kohtaaminen oli riemukas ja alkoholia kului. Tulkkikin varoitti miehiä seinien kaatamisesta. Elämä maanpaossa oli kuitenkin henkisesti kuluttavaa aikaa, varmuutta tulevaisuudesta ei ollut ja ilmeisen kova koti-ikävä vaivasi. Sopeutumista ja kotiutumista vieraaseen maahan haittasi kielitaidottomuus. NATO kustansi miehille kieliopinnot Länsi-Saksassa, mutta Torssonen ja Solehmainen menivät usein mieluummin päiväkaljoille kuin englannin tunneille. Solehmainen muistelee neutraalisti maanpakoajiaan haastattelunauhoilla, mutta Torssosen kanssa yhdessä koetut kieliopinnoista pois jäämiset mies nostaa esille kuvaillen tarkasti tapahtumia ja nauraen niille. Hyviä hetkiä siis sisältyi rankkoihin vuosiin. Miehen sopeutumista selkeästi helpotti Torssosen ja Juvosen seura, vaikka Juvosta mies kuvaakin haastatteluissaan vaikeaksi yhteistyökumppaniksi.¹²⁷

Muistaminen ja unohtaminen olivat vahvasti läsnä Solehmaisena elämässä myös maanpako vuosina. Mies halusi takaisin Norjasta Suomeen jo 1950-luvun alussa, mutta NATO:n edustajat siirsivät Solehmaisena ja Eemil Torssosen Länsi-Saksaan miesten jyrkästä vastustuksesta huolimatta. Kaksikolla ei ollut päätösvaltaa omaan elämäänsä.¹²⁸ Maanpaossa oleskellessaan mies muisteli paljon kotia ja ystäviään, jotka jäivät Suomeen. Osasto Kuismasen muistitietoaineiston kokoaminen kirjaksi sai Solehmaisena koti-ikävän pintaan.¹²⁹ Äidilleen hän kirjoitti seuraavasti:

*”Niin kyllähän jos minä joskus astun koti mökille niin varmasti olisi paljon Oskun poikia ja Lotta sisaria minun vieraana, sillä he kaikki ymmärtä mistä ja miksi me monet olemme täällä kaukana vieraalla maalla vaikka meillä on olosuhteisiin nähden monella hyvä koti tai hyvä toimi Suomessa.”*¹³⁰

---

¹²⁶ Lauri Solehmaisena haastattelu vuonna 1988.

¹²⁷ Lauri Solehmaisena haastattelu vuonna 1988.

¹²⁸ Lauri Solehmaisena haastattelu vuonna 1987; Suojelupoliisin arkisto Solehmaisena henkilömappi 4854.

¹²⁹ Lauri Solehmaisena kirje äidilleen Beatta Saukkoselle. Kirjettä ei ole päivätty, mutta kirje käsittelee Osku-kirjaa joka on julkaistu vuonna 1966, joten kirje on lähetetty todennäköisimmin loppu vuodesta 1966 tai alkuvuodesta 1967.

¹³⁰ Lauri Solehmaisena kirje äidilleen Beatta Saukkoselle. Katso edellinen viite.

Suojelupoliisin kuulusteluissa Solehmainen kertoi, että olisi halunnut palata Suomeen jo Norjasta, jossa ehti asua melkein kaksi vuotta. Hän kuitenkin pelkäsi luovutusta Neuvostoliittoon, joten lähti norjalaisten painostuksesta Länsi-Saksaan.¹³¹

”Sitten ne rupes ajattelemmaa ne norjalaeset kun siinä oel ne Neuvostoliiton lähetystö. Ni se oel kuunnella niitä puheluja ja niitä miehiä rupes pallaattammaa takasi Neuvostoliittoon. Että nyt ne alakaa suaha selville jotta myö... ööö... mistä niitä puheluista ja nämä paekalliset ne ilimottaa että tiällä on jottae semmosia ootoja miehiä.”¹³²

Solehmaiselle siirto oli raskas. Hän muistelee haastattelunauhoilla kuinka miehet kuljetettiin ilman passia pois maasta. Miehet olivat odottaneet pääsevänsä takaisin Suomeen, mutta lähtökäsky Saksaan muutti suunnitelmat. Toisaalta Solehmainen korostaa painetta NATO:n suunnalta, mutta nostaa esille myös agenttien hyvät olot niin Norjassa kuin Länsi-Saksassakin. Miesten asuminen oli tilavaa ja ruoka ilmaista. Solehmainen muistelee asuneensa Norjassa hienossa huvilassa, jonne toimitettiin ruokatavarat. Viikot miehet työskentelivät metsäsavotassa. Puutetta ei tarvinnut kärsiä eikä töitä elämisen eteen tehdä. Solehmainen muistelee itse pyytäneensä töitä, sillä hänen aikansa kävi pitkäksi ja alkoholia kului.¹³³

Iisalmen Sanomat kirjoittivat vuonna 1974 Solehmaisesta vaiheista. Tässä lehtiartikkelissa Solehmainen jätti mainitsematta kaikkien muiden asianomaisten nimet ja vakoilumatkaankin jää iso aukko niukan värväskertomuksen ja maasta paon välille.¹³⁴ Solehmainen muisteli siis 1950-luvun alun tapahtumia 1970-luvun tilanteesta käsin. Hän ei puhunut paljon, mutta puolusteli lähtöään NATO:n leipiin. Mies oli muutamia vuosia aiemmin palannut maanpaosta takaisin kotiin ja aloittanut uuden elämän vanhan äitinsä kanssa.¹³⁵ Mahdollisesti näistä syistä johtuen Solehmainen ei halunnut kertoa koko tarinaansa vielä 1970-luvun alussa. Aika ei ollut vielä kypsä.¹³⁶ Solehmaisesta tuttava iisalmelainen opettaja Aarno Kellberg kysyi mieheltä 1970-luvulla eikä tätä pelota asua Suomessa. Solehmainen oli vastannut nukkuvansa parabellum tyynyn alla.¹³⁷ Toki on mahdollista, että agenttiajat ja maanpaossa vietetyt vuodet olisivat tehneet miehestä varovaisen.

¹³¹ Suojelupoliisin arkisto Solehmaisesta henkilömappi 4854.

¹³² Lauri Solehmaisesta haastattelu vuonna 1988.

¹³³ Lauri Solehmaisesta haastattelu vuonna 1988; Suomen Kuvalehti 11/2008.

¹³⁴ Iisalmen Sanomat 6.2.1974.

¹³⁵ Fingerroos & Peltonen 2006, 8–9.

¹³⁶ Lauri Solehmaisesta haastattelu vuonna 1988.

¹³⁷ Aarno Kellbergin tiedonanto kevät 2007.

Todennäköisempää kuitenkin on, että Solehmainen 1950-luvun agenttiaikoinaan turvautui pistooliin tyynyn alla.¹³⁸

Solehmainen oli Vieremällä kommunistisen aatteen edustajien silmätikkuna, joten puhumattomuus oli mahdollisesti pyrkimystä tulla toimeen kaikkien kyläläisten kanssa.¹³⁹ On mahdollista, että tästä syystä Solehmainen piti erillään virallisen tarinansa ja henkilökohtaiset muistelunsa.¹⁴⁰ Solehmainen harkitsi tarkasti mitä kertoi elämästään virallisesti, pienessä yhteisössä eläminen luultavasti helpottui, jotkin asiat olivat parempi ”unohtaa”. Karsiessaan muistojaan tietoisesti Solehmainen palautti elämänvaiheitaan mieleensä harkitun muistin avulla, samalla hän pohti miltä muiston pitäisi näyttää.¹⁴¹ Välimatkaa omaan menneisyyteen voidaan nähdä sekä positiivisesti että negatiivisesti. Vuosikymmenten kuluessa on vaarana unohtaa menneisyys sen todellisessa muodossa, sillä aika syö usein sen koskemattomuutta. Ihminen lisää huomaamattaan menneisyyteensä asenteita ja ajatuksia ikään kuin jälkiviisaasti vuosia tapahtumien jälkeen. Toisaalta muistitiedon luonteen arvo ja inhimillisuus on juuri ihmisen oman muistelun rikkaus. Mitä muistelijä pitää tärkeänä ja haluaa nostaa esille elämänsä vaiheista on keskeistä. Solehmaisena oli luultavasti hyvin vaikea kertoa rehellisesti vaiheistaan muun muassa poliittisen ilmapiirin vuoksi, toisaalta mies pelkäsi todennäköisesti myös reaktioita, joita hänen tarinansa olisi voinut herättää. Toisaalta hän valmisteli muistiinpanoja ja käsinkirjoitettuja muistelmia, hän halusi muistaa menneisyytensä ja mahdollisesti toivoi muidenkin muistavan. Vuosikymmenten vaikenemisen jälkeen elämäntarinan kertominen on todennäköisesti ollut helpottavaa jopa terapeutista, mutta menneisyyden kohtaaminen muistelemisen muodossa ei ollut haastatteluista päätellen helppo tehtävä.¹⁴²

5. Johtopäätökset

Solehmainen kertoi vakoilumatkansa syyksi seikkailun halun ja rahan tarpeen. Nämä varmasti toimivat keskeisinä vaikuttimina NATO:n agentin uralla, mutta syytä vakoiluun oli useampia. Sodan jälkeen Solehmainen oli sekaantunut ainakin miehitykseen varautuneeseen tiedusteluverkkoon. NATO:n vakoilutoiminta limittyi tähän verkostoon, sillä erikoismiehinä kaukopartiomiehet toimivat

---

¹³⁸ Kari Ruotsalaisen puhelinhaastattelu 1.4.2009.

¹³⁹ Kari Ruotsalaisen puhelinhaastattelu 1.4.2009.

¹⁴⁰ Iisalmen Sanomat 6.2.1974.

¹⁴¹ Peltonen Ulla-Maija 2003, 19–20, 28–29.

¹⁴² Mazarrella Merete 1997, 25–36.

aktiivisesti molemmissa. Kontaktit olivat siis valmiina ja kynnys lähteä matalampi. Solehmainen ei kokenut vakoilua maanpetoksellisena toimintana, sillä hänen mukaansa Suomen tiedustelu hyötyi itärajan takaa saaduista tiedoista. Näin uskoivat monet tiedustelunpiirissä vaikuttaneet aikalaiset, sillä puolustusvoimien rooli tiedustelussa näytti selvälle. Solehmaisella ei avioitunut nuoruuden rakkauden menetyksen jälkeen, vaan eli liikkuvaa elämää ympäri Suomea. Hänen oli siis helppo lähteä mukaan toimintaan, joka oli hänelle jatkumoa sota-vuosista. Äiti ja isäpuoli olivat tottuneet miehen elämäntapaan eivätkä hätääntyneet Solehmaisesta pitkiksi venyneistä työmatkoista.

Solehmaisella oli vahva halu kertoa ja muistaa epätavallisen elämänsä tapahtumia. Hänelle tapahtumat olivat arvokkaita ja mahdollistivat lopulta erilaisen elämän, vaikka hän katuikin vaikeina Amerikan vuosina syvästi lähtöään NATO:n agentiksi. Köyhistä oloista lähtöisin ollut Solehmainen ansioitui sota-aikana ja kohosi sotilasarvoltaan luutnantiksi. Osasto Kuismasessa soditut vuodet antoivat uskoa omiin kykyihin tiedustelijana ja luotettavana partiojohtajana. Korpiselän asukkaat eivät tunnistanee miestä entisekseen. Luutnantin arvosta huolimatta Solehmaisesta koulupolku oli varsin lyhyt ja hänen oli vaikea saada mieluisia töitä rauhan aikana. Suomalaisten tiedustelun palveluksessa Solehmainen pystyi jatkamaan eräällä tavalla sota-ajan toimenkuvaansa ja tekemään samalla työtä, jossa hän oli hyvä. Vaikka työ olikin salaista Solehmainen ja muut mukana olleet tunsivat toimivansa Suomen hyväksi. Solehmainen uskoikin NATO:lle luovuttamiensa tietojen päätyvän myös Suomen hyväksi. Tämän vuoksi Solehmaiselle tärkeän luutnantin arvon menetys ja alentaminen sotamieheksi maanpetostuomion myötä olivat miehelle henkisesti hyvin raskasta. Mies ei kokenut tehneensä väärin ja pitikin sota-aikaisen luutnantin pukunsa tallessa ja kunniamerkkinsä rinnassa juhlallisissa tilaisuuksissa.

NATO-vakoilua agentti muisteli kotonaan Vieremän Palosenjärvellä vanhana miehenä. Hän kävi läpi elämäänsä kerrontahetken tilanteesta käsin. Tämä vaikutti varmasti muistoihin, sillä aikaa vakoilutapahtumien ja kerrontahetken välillä oli useita vuosikymmeniä. Lisäksi Solehmaisesta tietoisuus muiden agenttien kohtaloista oli kasvanut ja hän oli kuullut muilta kaukopartioveteraaneilta näiden vaiheista Suomessa. Mahdollisesti mukaan on tullut jälkiviisauttakin. Hänen muistonsa olivat siis tavallaan saaneet lisää tietopohjaa vuosikymmenten aikana. Toisaalta Solehmainen romantisoi pakomatkaansa ja elämäänsä maanpaossa. Toisaalta vakoilu ja maanpako näyttäytyivät hänelle hyvänä ja erilaisena elämänä, mutta paluu normaaliin elämään oli Solehmaiselle myös tärkeä vaihe. Vuosien varrella ja elämän vaikeina hetkinä Solehmainen on todennäköisesti pyrkinyt selittämään itselleen valintojaan ja löytämään kipeistäkin asioista hyviä puolia. Huumori ja vanhat sotatoverit auttoivat, kun oli vaikeaa.

Solehmainen muisteli paljon elämäänsä perheensä ja ystäviensä keskuudessa, vaikka osa Vieremän kylän ihmisistä ei hänen vakoilutaustansa hyväksyntykään. Hän harkitsi tarkoin, mitä tietoja paljastaa julkisesti 1950-luvun NATO-vakoilusta. Ajalla ja poliittisella ilmapiirillä oli tässä yhteydessä merkitystä. Solehmainen muisteli vapaammin 1990-luvun alussa kirjoitetuissa lehtiartikkeleissa kuin vuonna 1974 julkaistussa Iisalmen Sanomien artikkelissa. Toisaalta Solehmainen kertoi värikkään ja yksityiskohtaisen tarinansa karjalaiselle tuttavalleen Marjatta Autiolle, joka haastatteli Solehmaista kirjaa varten 1980-lopulla. Toisaalta ystävilleen Solehmainen puhui avoimesti työstään NATO:n agenttina. Hän otti huomioon myös muut vakoiluun osallistuneet henkilöt. Hän ei paljastanut elossa olevien nimiä, jos ne eivät olleet jo julkisessa tiedossa. Solehmainen julkisesti hyvin vaitonainen NATO:n edustajista ja puhuikin lehtihaastatteluissa ainoastaan elämästään maanpaossa ja siitä kuinka NATO auttoi agenttinsa pois maasta. Aution haastatteluissa Solehmainen nostaa kuitenkin esille työnantajansa harjoittaman painostuksen ja suoranaisen pelon tunteen sekä NATO:n edustajien nimet. NATO:n organisaatio opetti Solehmaisena olemaan puhumatta ulkopuolisille tahoille vakoilusta. Vanha agentti käsitteli agentin työhön liittyviä muistoja yhdessä muiden maanpaossa asuneiden agenttien kanssa ja lopulta Suomessa perheensä sekä ystävien kanssa.

Lähteet ja kirjallisuus

1. Painamattomat lähteet

1.1. Arkistolähteet

Suojelupoliisin arkisto SPA, Helsinki

Henkilömappikokoelma

Asiamappikokoelma

Ilmoitukset

Kuukausikatsaukset

Ulkomainen kirjeenvaihto: Ruotsi, Tanska, Norja, Yhdysvallat, muut länsimaat

Tasavallan presidentin arkistosäätiö TPA, Orimattila

Urho Kekkosen arkisto; Sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat

Kustaa Vilkunan yksityisarkisto

2. Otsikko

Tutkielman otsikko on Kustaa Vilkunan 1950-luvun alussa laaditun NATO-vakoilua koskevan raportin nimi.

3. Muistiinpanot

Lauri Solehmaisien muistiinpanot ja kirjalliset muistelmat. Kopioina tutkimuksen tekijän hallussa.

4. Tiedonannot

Aarno Kellberg kevät 2007

Matti Kosonen kevät 2007

Erkki Savolainen 17.2.2007

5. Haastattelut

Beata Saukkosen haastattelu 1960-luvulta, haastattelijana Antti Juho Ruotsalainen, tutkimuksen tekijän hallussa.

Lauri Solehmaisien haastattelut 1987- 1988. Haastattelija Marjatta Autio, tutkimuksen tekijän hallussa.

Eeva Ruotsalaisen puhelinhaastattelu 3.3.2009. Haastattelun muistiinpanot tekijän hallussa.

Kari Ruotsalaisen puhelinhaastattelu 1.4.2009. Haastattelun muistiinpanot tekijän hallussa.

Haastattelu 14.10.2006. Haastateltava ei halua nimeään julki. Haastattelija Heidi Ruotsalainen, tutkimuksen tekijän hallussa.

6. Kirjeet

Lauri Solehmaisien kirje Vladi Marmolle 13.9.1966

Lauri Solehmaisien kirje äidilleen Beatta Saukkoselle 1960-luvun lopussa

Lauri Solehmainen ja Beata Saukkosen kirjeenvaihto noin vuosilta 1953–1969

7. Lehdistö

Iisalmen Sanomat 6.2.1974

Ilta-Sanomat 21.6.1990

Miilu 6.3.1985

Miilu 2.4.1985

Suomen Kuvalehti 11/2008, Jukka Rislakki

Uusi Suomi 2.9.1991

8. Painetut lähteet

Tutkimuskirjallisuus

Bergh Trond & Eriksen Knut Einar 1998. Den hemmelige krigen- overvåking i Norge 1914-1997. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.

Elfvengren, Eero, Kosonen, Matti & Einar, Laidinen 2010. Vihollisen selustassa. Otava, Keuruu.

Eskola, Katarina & Peltonen, Eeva 1997. Aina uusi muisto Kirjoituksia menneen elämisestä. Gummerus kirjapaino oy, Saarijärvi.

Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija 2006. Muistitietotutkimus, Metodologisia kysymyksiä, SKS, Helsinki.

Heiskanen, Raimo 1989. Saadun tiedon mukaan - Päämajan johtama tiedustelu 1939–1945. Otava, Helsinki.

Heiskanen, Raimo 1994. Stella Polaris, Otava, Helsinki.

Herlin, Ilkka 1993. Kivijalasta harjahirteen – Kustaa Vilkunan yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta, Otava, Keuruu.

Isungset, Odd & Jentoft Morten 1995. Verkebyllen Om menneskeskjebner og agenter i kald krig, Tiden Norsk Forlag, Oslo.

Kananen, Heli Kaarina 2010. Kontrolloitu sopeutuminen Ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa 1946-1959, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Kosonen, Matti 2001. Raja railona aukea - Tiedustelua Neuvosto-Karjalassa vuosina 1920–1939, Ilias oy, Joensuu.

Kosonen, Matti 2004. Talvisodan tiedustelijat - Päämajan tiedusteluosaston Sortavalan alatoimisto talvisodassa, Atena Kustannus Oy, Jyväskylä.

Käkönen, U.A 1970. Miehistön varalta, Otavan laakapaino, Helsinki.

Lukkari, Matti 1984. Asekätkentä, Otava, Helsinki.

Manninen, Ohto & Liene, Timo 2002.(toim). Stella Polaris Suomalaista sotilastiedustelua, Maanpuolustuskorkeakoulu sotahistorian laitos, Edita, Helsinki.

Marttinen, Eero & Tikkanen Jorma 2002. Olimme päämajan kaukopartiomiehiä - Osasto Marttinan miehet kertovat, WSOY, Helsinki.

Marttinen, Eero & Tikkanen Jorma 2004. Ampukaa arvojärjestyksessä - Osasto Marttinan jälkeen jääneet paperit, WSOY, Juva.

Mäkelä, Jukka L 1964. Salaista palapeliä - Tiedustelua ja tapahtumia talvisodan ja jatkosodan vaiheita, WSOY, Juva.

Mäkelä, Jukka L 1966. Osku - Tiedustelua ja kaukopartiointia välirauhan ja jatkosodan ajoilta, WSOY, Juva.

Pekkinen, Sanna 1999. Muistitieto lähdeaineistona. Teoksessa Kylä kirjaksi - Eväitä kylähistorian tekijälle, Partanen Jukka, Tuunainen Pasi (Toim.). Gumerrus Oy, Jyväskylä, s. 126–127.

Peltonen, Ulla-Maija 2003. Muistinpaikat - Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Pohjonen, Juha 2000. Maanpetturin tie- Maanpetoksesta Suomessa 1945–1972 tuomitut, Otava, Keuruu.

Porvali, Mikko 2010. Vakooajakoulu Päämajan asiamieskoulutus jatkosodassa, Atena, Jyväskylä.

Pöysä, Jyrki 1997. Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Rentola, Kimmo 1997. Niin kylmää että polttaa Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958, Otavan kirjapaino, Keuruu.

Saarenheimo, Marja 1997. Jos etsit kadonnutta aikaa Vanhuus ja oman elämän muistelemineen, Vastapaino, Tampere.

Seppinen, Jukka 2008. Vaaran vuodet Suomen selvitymisstrategia 1944-1950. Minerva, Jyväskylä.

Sinitsyn, Jelisei T 1995. Vaiettu totuus – Salaisen agentin todistajan lausunto, Otava, Helsinki.

Saressalo, Lassi 1987. Päämajan kaukopartiot jatkosodassa, Wsoy, Juva.

Turunen, Pekka 2006. Salaisen sodan asiamies, Gummerus Oy, Jyväskylä.

Ukkonen, Taina 2000. Menneisyyden tulkinta kertomalla - Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

NATO:n agentin muistelmat
Dokumenttielokuvan käsikirjoitus

– Dokumenttielokuvan kesto noin 50 minuuttia.

Synopsis

Sodan jälkeinen epävarmuus ja pelko Suomen kohtalosta Neuvostoliiton naapurissa teki muutamista kaukopartioveteraaneista NATO:n agenteja kylmänsodan näyttämölle. Rauhansopimuksesta huolimatta erityisesti kaukopartiomiehet olivat varautuneet sissisotaan Neuvostoliittoa vastaan tilanteen niin vaatiessa. Aseita kätkettiin miesvoimin ympäri Suomea niin navettojen ullakoille kuin metsiinkin. Peiteyritykset pyörittivät sissisodan käynnin kannalta tärkeitä materiaaleja tuotannossaan ja tiedusteluverkko oli hälytysvalmiudessa. Kylmän sodan ilmapiirissä kaukopartioveteraaneille löytyi muitakin tehtäviä kuin työskentely Suomen kamaralla.

NATO alkoi värvätä miehiä, huimia palkkioita vastaan, tiedustelemaan itä-naapurin toimia rajaseudulla. Eräs tällaisista agenteista oli päämajan kaukopartio-osasto Kuismasessa eli Oskussa (2/Er.P 4) palvelnut Lauri Solehmainen. Hänen tarinansa, isättömästä karjalaisesta renkipojasta Suomen armeijan upseeriksi ja kaukopartioluutnantiksi, kertoo yritteliästä nuoresta miehestä. Hän soti nuoruusvuotensa ja hakeutui NATO:n tiedustelun palvelukseen kenties paremman tulevaisuuden sekä jännityksen toivossa. Sodan päätyttyä Solehmainen jatkoi tiedustelutoimintaa entisen esimiehensä Into Kuismasen palveluksessa Ilomantsissa ja teki tänä aikana mahdollisesti useampiakin matkoja rajan taakse. Vuonna 1952 Solehmaisena elämä mullistui hänen jäätyä kiinni toisen kaukopartioveteraanin Reino Sappisen kanssa Muurmanskin kuvaamisesta NATO:n laskuun. Solehmainen pääsi kuitenkin pakenemaan Suomesta suojelupoliisi perässään. Hänen elämästään 18-vuotisen pakomatkan aikana Norjasta, Saksan kautta Amerikkaan muodostui omalaatuinen.

Keskityn dokumentissani Solehmaisena sodan jälkeisiin liikkeisiin, jotka paikoitellen olivat hyvinkin salaperäiset, sekä erityisesti hänen osuuteensa NATO:n organisoimassa Neuvostoliittoon kohdistetussa vakoilussa. Sotavuosien partiot antoivat monelle miehelle hyvän pohjakoulutuksen agentin toimeen, tehden suomalaisista kaukopartioveteraaneista haluttuja miehiä NATO:n organisaatiossa. Solehmaisena ja Reino Sappisen miljoonakeikka Muurmanskiin toimii tavallaan huipennuksena Solehmaisena vakoilu-uralla, mutta samalla ilmaan jää kysymys oliko tämä hänen ainoa matkansa Neuvostoliittoon NATO:n agenttina. Hyvin todennäköisesti hän teki useamman kuin yhden keikan rajan taakse.

Aineiston ja asiantuntijoiden esittely

Dokumenttielokuvan aineistona on pääosin Lauri Solehmaisien jäämistö. Agentin valokuvien, karttojen ja muistelmien lisäksi käytän Solehmaisien ääninauhoja, joilla hän kertoo tarinaansa vanhana miehenä kotonaan Vieremän Palosenjärvellä. Haastattelunauhoja käytetään hyväksi siten että Solehmainen toimii osittain itse tarinansa kertojana. Hänen muisteluaan täydennetään neutraalilla kertojalla, joka tuo ilmi eheän tarinan kannalta keskeisiä teemoja, joista Solehmainen itse vaikenee. Solehmaisien vaiheista kertovat myös asiantuntijat, jotka molemmat ovat perehtyneitä NATO:n organisoimaan itävakoiluun. Asiantuntija 1 on filosofian tohtori Juha Pohjonen, hän kertoo Solehmaisien tarinan värväyksestä kiinni jäämiseen. Asiantuntija 2, tutkija Pekka Turunen selvittää käsikirjoituksessa sekä Suomen että kaukopartiomiesten sodan jälkeistä tilannetta. Turunen hahmottelee myös kaksoisagenttina pidetyn Onni Saukkosen tarinaa. Solehmainen ja Saukkonen olivat lapsuuden ystävät, joten Saukkosen tarina on varsin mielenkiintoinen juonne NATO:n agentin tarinassa. Varsinaisia pitäviä todisteita Saukkosen petturuudesta ja kaksoisagenttitoimista ei ole vielä pystytty esittämään. Tästä huolimatta useat kaukopartio veteraanit uskoivat Saukkosen toimineen Neuvostoliiton hyväksi.

Dokumentin visuaalinen ilme toteutetaan Solehmaisien vanhoilla valokuvilla, arkistonauhoilla ja dramatisoiden viitteellisesti siis ilman vuorosanoja vain toimintaa näyttäen. Solehmaisien mittavan jäämistön lisäksi käytän Suojelupoliisin arkiston materiaalia sekä Solehmaisien kirjeenvaihtoa äitinsä ja ystäviensä kanssa. Käsikirjoituksen draamankaari muodostuu Solehmaisien kertoman tarinan vaiheiden kautta, jota on täydennetty arkisto- ja haastattelumateriaalilla. Ensimmäinen käännekohta on värväys NATO:n agentiksi ja toinen käänne tapahtuu agenttien kiinni jäämisen myötä. Dramatisoinnin keskeisin keino on Solehmaisien oma värikäs kertomuksensa epätavallisista vaiheistaan sekä mittava valokuva-aineisto.

Solehmaisien tarina epätavallisesta elämästään luo ehjän kokonaisuuden ja mielenkiintoisen tarinan, joka kuvaa kylmän sodan inhimillistä agenttia. Luon Lauri Solehmaisien vaiheiden avulla asiallisen ja kansantajuksen dokumentin, jonka tarkoitus ei ole olla ihaileva sankaritarina vaan luoda faktoihin perustuva kuva NATO:n organisoimasta itävakoilusta sekä yksittäisen agentin osuudesta siihen, siinä määrin kuin se on käytettävissä olevan aineiston kannalta mahdollista. Dokumentti on yhden agentin elämäntarina ylä- ja alamäkineen. Erityisen koskettavan Solehmaisien tarinasta tekee hänen omakohtainen kerrontansa vanhana miehenä.

KOHTAUS 1.

Resuinen partio hiihtää iltahämärässä. Lumi narskuu nokisen harmaisiin lumipukuihin sonnustautuneiden miesten suksien alla ja katsoja voi melkein haistaa pakkasen tuoksun. Kamera seuraa vahvasti aseistautuneen partion hiihtoa ja sen katoamista hämärään alavalla pellolla. Kuva tummenee ja esiin tulee dokumenttielokuvan nimi: *Lauri Solehmainen NATO:n agentin muistelmat*

KOHTAUS 2: MAANPAKOLAINEN PALAA KOTIIN

Helsinki on hautautunut nietoksiin. On tammikuun puoliväli vuonna 1970. Musta ulsteriin ja tummaan lierihattuun sonnustautunut muukalainen on palannut pitkältä pakomatkaltaan Atlantin takaa, takaisin Suomeen. 18- vuotta pakosalla vietetty aika on vanhentanut häntä, nyt 54- vuotiaana luutnantti Lauri Solehmainen seisoo ryhdikkäänä Ratakatu 12:sta edessä.

Viitteellisen dramatisoinnin taustalla kuuluu Solehmaisena vuonna 1987 tehtyä haastattelunauhaa, jolla vanha NATO:n agentti selvittää omaa tarinaansa.

SOLEHMAINEN

”Rautatieasemalta otin taksin ja sanoen että Ratakatu kahteentoesta. Sanoen olevani tulossa Yhdysvalloista, ja se taksikuski ihmettel että mittee minä sieltä semmoseen ampiaispeissä tuppaaannun ku polliiseja on monessa kerroksessa päällekkäin. Enhä minä nyt sille ruvenna selevittämmää että mittee asiaa mulla sinne ol.”

Katsojalle näytetään myös kuvia Solehmaisena yksisuuntaisesta passista, joka oli voimassa vain yhden lennon ajan Yhdysvalloista Suomeen. Passin valokuvassa vakavin ilmein kameraan katsovaa Solehmaista näytetään lähemmin. Viitteellisen dramatisoinnin keinoin kuvattu Suojelupoliisin ovi avataan miehelle ja hän astuu sisään. Kuva himmenee pois.

KOHTAUS 3: SUOJELUPOLIISIN HOIVISSA

Solehmainen astuu sisään Suojelupoliisin taloon ja nousee vanhalla hissillä rakennuksen toiseen kerrokseen. Katsojalle näytetään hiljaisia käytäviä, joita pitkin jännittynyt Solehmainen kävelee poliisin rinnalla. Lattiaan osuvat askeleet kaikuvat kiviseinissä. Hänet ohjataan kellarikerrokseen kuulusteluihin. Suojelupoliisin ylietsivä Risto Jaakkola viittoon miestä istumaan kuulusteltavan penkille. Vanha agentti istuu ilmaantuneena vaaleansävyisen ikkunattoman kuulusteluhuoneen pöydän ääreen ja häntä vastapäätä käy istumaan kuulustelija Jaakkola, joka on kynä kädessään valmis kirjoittamaan ylös salaperäisen miehen tunnustuksen. Huoneeseen jää myös yksi nuori poliisimies todistajaksi. Hiljaisena hän istuu virkavillapaita päällä pöydän ääressä omalla paikallaan. Taustalla soi hiljainen hieman surumielinen musiikki. Katsojalle näytetään kolme miestä, joista jännitys ja kireys paistaa läpi.

KOHTAUS 4: LAURI SOLEHMAINEN

Kamera kuvaa siistiin tummaan pukuun pukeutunutta Solehmaista, joka on riisunut ulsterinsa Suojelupoliisin naulakkoon. Hän istuu mietteliään oloisena pöydän ääressä. Kamera kiertää hetken aikaa hiljalleen huonetta, sitten siirrytään kuvaamaan asiantuntija tohtori Juha Pohjosta hänen työhuoneessaan.

ASIAANTUNTIJA 1

Pohjonen kertoo lyhyesti Lauri Solehmaisesta köyhästä elämästä ennen sotaa, jotta katsoja saa inhimillistä kosketuspintaa vanhaan agenttiin. Pohjonen tuo esille isättömyyden taakan sekä kaukopartio johtajana toimimisen mukanaan tuoman arvostuksen ja merkityksen Solehmaiselle. Pohjonen korostaa erityisesti kaukopartiotoiminnan miehille antamaa kokemusta ja ammattitaitoa liikkua huomaamattomasti naapurin puolella niin sodan kuin rauhankin aikana.

Asiantuntia Juha Pohjosta näytetään vain lyhyen aikaa ja kamera siirtyy näyttämään valokuvia Solehmaisesta nuoruusvuosilta, kuten esimerkiksi asevelvollisuusajalta Pitkärannasta ja sota-ajan kuvia partioreissuilta rajan takaa. Valokuvia näytetään Pohjosen kerronnan edetessä omilla paikoillaan aiheen mukaan.

KOHTAUS 5: MÄÄTTÄNEN KATOAA

Kuva siirtyy takaisin Suojelupoliisin kuulusteluhuoneeseen pöydän ääreen, jossa istuu hiljaisia miehiä. Solehmainen katsoo kuulustelijaa rauhallisesti silmiin ja aloittaa tarinansa.

SOLEHMAINEN

”Suorannan Paten kyyvis tul Vieremälle Heikinmäelle Määttänen. Ja sille kun ol hyväst luvattu sitä palakkoo ku kääpi Sortavalassa. Se piätti että jos miljoonan suapi hän männöö yksin.”

Solehmaisena aloittaessa tarinansa kuvataan häntä, mutta kuva siirtyy nopeasti näyttämään Palosenjärven lumisia maisemia. Heikinmäkeä sekä Solehmaisena kotitaloa. Lisäksi näytetään alueelta 1950-luvulla otettuja valokuvia, aluksi uutta ja sitten välähdyksen omaisesti vanhaa. Aivan kuin ajassa mentäisiin taaksepäin.

SOLEHMAINEN

”Se meenas että talvella männöö suksilla. Myö Suorannan kanssa että elä hyvä mies lähe talavella. Oot tässä ja ku tulloo kevät ni sitten lähet. Se ol tiällä nii kaavan. Suorannan kyyvillä se män rajalle ja siitä Venäjän puolelle. Tul syksy eekä sitä näkynnä. Sitten tuli seoraava talavi ja minulle tulloo kirje jotta tulla Iisalmen asemalle. Minä aattelin että jos sielä oes jottae tietoo Määttäsen Heikistä. Ja minäpä lähin.”

KOHTAUS 6: SOLEHMAINEN VÄRVÄTÄÄN NATON PALVELUKSEEN

Katsojalle näytetään vanhoja valokuvia Iisalmen asemasta 1950-luvun alusta, taustalla soi ajanhengen mukainen musiikki. Tämän jälkeen siirrytään kuvaamaan dramatisoitua kuvaa Solehmaisena saapumisesta asemalle. Ajan hengen mukaisesti pukeutunut Solehmainen nousee mustasta taksista Iisalmen rautatieaseman edustalla. Hän katselee etsivästi ympärilleen. Juna on juuri mennyt ja ihmiset valuvat pikku hiljaa pois asemalta. Puheensorina täyttää pihamaan. Kirjeen lähettäjää ei näy. Taustalla kuuluu Solehmaisena oma kerronta.

SOLEHMAINEN

”Se oel se juna männy jo. Se oel se ukko männy jo asemahuoneeseen ja sielä penkillä se istu.”

Samaan aikaan kun agentti vanhana kertoo värväämisestään, tarina etenee. On vuosi 1952 ja Lauri Solehmainen kävelee taksista asemarakennukseen ja näkee penkiltä seisomaan nousevan siististi mustaan turkkiin pukeutuneen miehen. Mies kävelee rauhallisesti lehtikioskille ja ostaa Uusi Suomi-nimisen sanomalehden taittaen sen kainaloonsa.

SOLEHMAINEN

” Semmoset vuatteet sillä ol piällä kun siinä kirjeessä sanottiin. Sillä oli peitenimi Marimo, eehän kellään oo oekeesti semmosta nimmee.”

Solehmainen menee miehen luo ja miehet kättelevät. Miehiä kuvataan muutaman metrin päästä niin että heidän puhettaan ei kuulu, ainoastaan eleet näkyvät. Kohtauksen tunnelma on salapoliisimainen. Solehmainen jatkaa keskustelun muistelua.

SOLEHMAINEN

”Lähetään kävelemmään ku tässä ei ole raahallista paekkoo jutella.”

KOHTAUS 7: KAUKOPARTIOVETERAANINA MUURMANSKIIN

ASIAANTUNTIJA 2

Asiantuntija Pekka Turunen kertoo entisten kaukopartiomiesten toiminnasta sodan jälkeen. Hän kuvaa miesten vaikeuksia sopeutua siviiliin ja johdattelee katsojan Suomen poliittisen tilanteen hahmottamiseen. Hän ikään kuin luon raamit sodan jälkeiselle yhteiskunnalle sekä asettaa kaukopartioveteraanit tähän kehykseen. Miehet perustivat vaikeassa poliittisessä tilanteessa paitsi peiteyrityksiä mutta myös toimivan tiedusteluverkon Neuvostoliiton miehityksen varalle. Turusen lyhyen kerronnan keskeinen sanoma on saada katsoja käsittämään, että NATO- vakoilu oli monelle miehelle jatkumoa sota-ajasta, jolloin kynnyksellä lähteä mukaan oli matalampi.

SOLEHMAINEN

” Tarvittas niitä miehiä useempaan paekkaann ja jos sinä lähtisit kaakopartiomiehenä Muurmanskiin.”

”En minä enne kun oon äetin ja Mikin kanssa kääny kotona juttelemassa näestä asioesta. En minä näen vaen lähe.”

Katsojalle näytetään dramatisoitua kuvaa. Marimo ojentaa Solehmaiselle 5000 markkaa ruskeassa kirjekuoressa, jonka agenttikokelas laittaa nopeasti povitaskuunsa. Miehet hyvästelevät toisensa kädestä pitäen. Taustalla Solehmainen kertoo.

SOLEHMAINEN

” Mikki oli hyvinnii palajon vastaan mutta äeti aattel et sitte meellä oes miljoona. Se ol paljo rahhoo se miljoona. Minä olin nuer ja riski sillon, ja minä aattelin jot mänen käämään.”

KOHTAUS 8: SOTA-AJAN TIEDUSTELIJASTA RAUHANAJAN VAKOILIJAKSI

”Minäkin olin vakituiseksi palakattuna armeijaan, mutta olin ylmiärännen. Minähän olin tuolla Ilomantsissa mehtätöessä, kun sieltä Limingasta piästiin poes siitä armeijan hommasta. Minä mänin Vöyrille ja sieltä sitten Joensuuhun ja sieltä Ilomantsiin mehtätöehin. Siellä Ilomantsin Enso-Gutzeit työmaalla kuleksin ja välillä aena läksin muualle kun ee sielä pitkään uskoltanna olla. Minä sitten saen sinne Ilomantsiin, ne Ilomantsin rajapojat toe, että sinulle oes paekka tuolla Immolassa. No minä päätin lähtee ja matkustin Immolaan sielä ol se everstiluutnantti Seitola sen pataljoonan komentaja ja majuri Rautsalo sen komppanjan piällikkö. No minä joovuin sinne vartiopiälliköksi Niskapietilään. Minä olin sielä sen kesän ja sillon tehtiin vielä raja-aita siihen rajalle. Sitten tullooki kysely eekö kukkaa poekamiehistä haluais lähtee Lappiin, Lapin rajavartiostoon Tornionjoki luaksoon. Minä sanoin että mikäs siinä minä lähen.”

ASIAANTUNTIJA 1

Asiantuntija tohtori Juha Pohjonen jatkaa Solehmaisen sodan jälkeisten vuosien avaamista siitä mihin kaukopartioveteraani itse lopettaa ja kertoo asioita, jotka mies itse taitavasti salaa. Pohjonen kuvaa epäilyksiään Solehmaisen sodan jälkeisestä toiminnasta ja puolustusvoimien osallisuudesta siihen. Puolustusvoimien tiedusteluosasto ei lamaantunut rauhan tultua vaan toiminta jatkui pienen piirin sisällä, jossa valmistauduttiin myös maan mahdolliseen miehitykseen. Monille kaukopartiomiehille riitti työtä asekatkennän ja peiteyritysten pyörittämisessä. Lisäksi puolustusvoimat maksoivat useille kaukopartiomiehille valmiusrahaa siitä hyvästä että he olisivat valmiudessa toimimaan miehityksen uhatessa. Pohjonen kertoo Solehmaisen saaneen myös kyseistä valmiusrahaa Ilomantsissa ollessaan ja tehneen todennäköisesti tänä aikana useita reissuja rajan taakse tiedustelu tarkoituksissa. Pohjonen siis täydentää kerronnallaan edellisen kohtauksen asiantuntijan tietoa ja rakentaa katsojalle yhä syvempää kuvaa toiminnasta sodan jälkeen.

Asiantuntija Pohjosta näytetään vähän aikaa hänen puheenvuoronsa aluksi, mutta nopeasti kuva siirtyy valokuva aineistoon noiden vuosien tapahtumista. Sotilaspukuiset miehet kätkevät valtavasti aseita, ammuksia ja radioita ja yhä uusia kuorma-autoja lastataan täyteen materiaalia kuljetettavaksi piiloihin. Taustalla kuuluu yleistä puheen sorinaa ja sotilaallisia käskyjä. Kuvan alalaidassa lukee Liminka 1944. Ilma on syksyisen kolea. Kuva siirtyy Pohjosen kertomuksen edetessä rajanpintaan. Katsoja näkee raja-alueen ja tummiin siviilivaatteisiin pukeutuneen miehen menevän taitavasti yli rajasta ja katoavan sen taakse. Molempien tapahtumien taustalla soi hyvin hiljaisesti ajanmukainen musiikki.

KOHTAUS 9: KOULUTETTAVANA NORJASSA

Palataan takaisin vuoden 1952 maaliskuuhun, jolloin Solehmainen lähetettiin Norjaan koulutettavaksi.

KERTOJA

Kertoja avaa katsojalle aluksi Solehmaisen matkareittiä Tukholman kautta Osloon sekä tiivistää Solehmaisen Norjassa viettämää koulutusaikaa. Kertoja tuo esille myös NATO:n käyttämistä tunnusmerkeistä ja toiminnoista agenttien sekä yhdysmiesten välillä.

Nuori tumma mies kävelee siisteissä vaatteissaan Oslon itäisellä rautatieasemalla ja katselee hieman hämillään ympärilleen. Hän näkee miehen, joka polttee piippuaan ja nojailee aseman seinään lueskellen Uusi Suomi- sanomalehteä. Solehmainen menee miehen luo ja sanoo ” Good morning”, aivan kuten suomalaiselle agentille jo aiemmin kotimaassa neuvottu. Mies ohjaa Solehmaisesta ulos edelleen asemarakennuksesta edessä odottavaan arvokkaan näköiseen autoon.

KERTOJA

Neutraali kertoja kuvaa taustalla Norjan koulutusmatkaa ja Solehmaisesta asuinoloja. Hänelle annettiin asuttavaksi Pohjois-Oslossa sijaitsevan Pisetin stadionin läheisestä talosta huoneisto. Agenttikokelasta koulutettiin kameran käytössä ja hänelle selvitettiin tarkoin mitä tietoja hänen tuli hankkia.

Solehmaisesta näytetään dramatisoitua kuvaa kun hän harjoittelee kaupungilla kameran kanssa. Kun hän nappaa valokuvan, kuva pysähtyy ja katsojille näytetään oikeita vuonna 1952 Solehmaisesta harjoitukseksi ottamia valokuvia muun muassa Holmenkollenin hyppyrimäistä ja Oslon puistoista.

KOHTAUS 10: KUKA VÄRVÄTÄÄN MATKAKUMPPANIKSI

Neutraali kertoja toteaa NATO:n edustajien toiveesta saada Solehmaiselle osaava kumppani rajan takaiselle vakoilumatkalle. Edustajat valtuuttivat Norjasta koulutusreissulta takaisin Suomeen matkustaneen Solehmaisesta etsimään itselleen matkaseuraa. Tosin rajan taakse lähtevä mies täytyi ensin hyväksyttäväksi NATO:n edustajilla.

SOLEHMAINEN

” Minun pit hommata kaveri ja minä mänin Kajjaaniin ja tiesin että siellä on se Repe Sappinen kaakopartiomies ja Suorannan kaveri.”

ASiantuntija 1

Asiantuntija Pohjonen jatkaa Solehmaisesta ottaneen kuitenkin aluksi yhteyttä lapsuuden ystävänsä ja samassa osasto Kuismasessa palvelleeseen kaukopartioveteraaniin Onni Saukkoseen ja matkustaneen jopa tämän veljen luo, Suomen puolelle jääneeseen Korpiselkään tapaamaan ystävänsä. Pohjonen kertoo Saukkosen suostuneen Solehmaisesta matkakumppaniksi kysyttäessä. Kajaanissa asunut ja Solehmaisesta NATO:n palvelukseen värvännyt Erkki Tuomi eli Marimo tarjosi miehille kuitenkin toukokuussa 1952 kahta rajan takaista reissua, sillä molemmat olivat ammattilaisia ja NATO olikin valmis maksamaan kaksi reissua.

Solehmaisesta näytetään kerronnan ja hänen oman muistelunsa taustalla vanhoja valokuvia, joissa esiintyy myös hänen hyvä ystävänsä Onni Saukkonen. Lisäksi näytetään kuvaa vanhasta Korpiselästä, jossa molemmat miehet varttuivat.

KOHTAUS 11: KAJAANISSA SEURAHUONEELLA

ASiantuntija 1

Pohjonen jatkaa Saukkosen ja Solehmaisesta yhteisestä värväysmatkasta Kajaaniin. Kaverukset majoittuivat samaan huoneeseen Kajaanin Seurahuoneella. Kaksikko soitti paikkakunnalla asuvan vanhan tuttavien, Osasto Martinassa palvelleen kaukopartiomiehen mukaan illanviettoon. Lyhyen läntä, mutta sotilaallisen ryhdikäs Reino Sappinen saapuikin samaisena iltapäivällä töistä päästyään miesten huoneeseen.

Pohjosen kertoessa miesten viinanhuuruudesta värväysreissusta kamera kuvaa hotellihuonetta, jossa kolmikko juttelee grokilasien äärellä. Solehmainen vetää päälleen vaalean kesäpuvuntakin ja poistuu huoneesta. Saukkonen ja Sappinen jäävät kahden juttelemaan keskenään.

ASiantuntija 1

Pohjonen kertoo taustalla: Solehmaisesta lähdettyä kauppaan, Saukkonen yritti

Sappisen vakoiluparikseen. Saukkonen tosin ehdotti sodan aikaisten valokuvien esittelyä tuoreina otoksina Neuvostoliiton puolelta ja piilottelua rajaseudun metsissä sopivan aikaa, jotta tarina menisi läpi. Pohjonen mainitsee lausunnossaan Solehmaisesta viipyneen vain vähän aikaa ja tämän palattua hän ja Sappinen siirtyvät alakertaan ruokailemaan.

KOHTAUS 12: SAPPISESTA SOLEHMAISEN VAKOILUPARI

Kamera siirtyy kuvaamaan Seurahuoneen ravintolatilaa, jossa miehet istuskelevat. Taustalla kuuluu ravintolasalin ääniä; astioiden kilinää, askelia ja rupattelua.

SOLEHMAINEN

”Ja sen ol justiisa eversti ylentännä kersantiksi ja se ol suana kersantinpokat. Ja seoraavana päivänä kun minä puhuin sille ni se sannoo että hämpä annoo eron.”

Miehet puhelevat keskenään pöydän ääressä. Heitä kuvataan aluksi kauempaa ja sitten läheltä. Välillä kamera näyttää kuvaa ympäri Seurahuoneen ruokasalia ja näyttää miesten lasissa välkehtivää konjakkia.

KOHTAUS 13: SAUKKONEN KAHDEN HERRAN RENKI

ASIAANTUNTIJA 2

Pekka Turunen jatkaa Onni Saukkosen toiminnan muistelua. Hän keskittyy erityisesti sodan jälkeisiin vuosiin, jolloin Saukkosen epäsäännöllinen elämä sotkeentui entisestään. Todennäköisesti Saukkonen katkeroitui, koska hän ei päässyt NATO:n palvelukseen. NATO:n edustajat epäilivät Saukkosen luotettavuutta ja saivat selville viimeistään vuonna 1953, että tämä vakoili myös Neuvostoliitolle. Hänen epäillään käyneen Neuvostoliiton puolella Tuupovaaran kohdalta 16 kertaa, luovuttamassa tietoja kaukopartioveteraaneista, jotka vakoilivat NATO:n agenteina. Saukkosen puuhut selvisivät lopullisesti vuoden 1953 elokuussa, kun MVD:n Muurmanskin piirin luutnantti Grigori Pavlov loikkasi Norjaan. Loikkari kertoi Neuvostoliiton viranomaisten olleen selvillä Solehmaisesta eli Solehmaisesta partion saapumisesta rajan yli, mutta miehiä ei saatu kiinni.

Syyskuussa 1953 Onni Saukkonen jäi auton alle Kajaanissa hämärissä olosuhteissa. Entisen kaukopartiomiehet uskovat vielä tänäkin päivänä NATO:n edustajien ajaneen kaksoisagentin päälle.

Turusen muistellessa Saukkosen vaiheita 1950-luvun alussa, näytetään katsojalle dramatisoitua kuvamateriaalia Saukkosen auton alle jäämisestä. Hämyisellä pienellä hiekkatiellä pyöräilee tummiin vaatteisiin pukeutunut kookas mies. Kiihtyvät auton äänet ja valokiilat alkavat lähestyä aamuhämärässä miestä. Kuuluu kova kolaus ja katsojalle näytetään auton loittonevat takavalot. Kamera siirtyy kuvaamaan maassa makaavaa veristä Saukkosta.

KOHTAUS 14: MATKALLA RAJALLE

ASIAANTUNTIJA 2

Aluksi näytetään hetken aikaa asiantuntija Pekka Turusta, joka selvittää nopeasti Paavo Suorannan osuutta NATO:n organisaatioon. Turunen toteaa kaukopartioveteraani Suorannan olleen yhdysmies, joka yhdessä vaimonsa Liisa Suorannan kanssa kuljetti miehiä rajalle ja piilotteli heitä kotonaan. Kuva siirtyy nopeasti asiantuntijasta Suorannan valokuviin ja dramatisoituun aineistoon.

SOLEHMAINEN

” Sitten myö päätettiin että siinä juhannuksen seutuvissa myö lähetään tiältä. Ku se ol kevättä sillon vielä. Se tul sitten se aekakaa ja myö tuohon Suorannan luo kokkoonnuttiin ja Suorannan ja Määttäsen esimies tul se Majuri Vehniäinen. Se oel suana tietee Miättäsen kohtalosta. Se Vehniäne ol armeijan palveluksessa, ja se sano että hän oes tiennä että se on semmosilla hommilla suojelupoliisille ilimottanna justiinsa ja se oes palanna justiinsa. Se Määttänen. Myö kolome ollaansitten ne rikolliset siinä samassa. Suoranta lähti viemää meetä, siinä ol Liisa, Sappinen ja minä. Meellä ol kaekki valamiina et kun se Vehniäinen lähtöön i meejän ee ihan paekalla passoo lähtee. Ja ajetaan vähä er rettiä. Myö mäntiin Kemmiin ja sinne Kaurispäähän. No se Suorannalta särky se aato sitten myö joovuttiin Oolussa olemmaan kaksi vuorokauttakun ne sen korjas sen.”

Citroen- merkkinen henkilöauto ajaa pitkin pieniä pölyäviä hiekka teitä kohti pohjoista. Keskikesä on kauneimmillaan ja aurinko paistaa kirkkaalta taivaalta. Autoa kuvataan ulkoa päin ja taustalla soi

hiljaisesti iloinen musiikki. Auton äänet kuuluvat selvästi. Välillä kamera kuvaa maisemia ja siirtyy taas takasin autoon. Solehmaisena oma muistelu kuuluu jälleen päällimmäisenä.

KOHTAUS 15: KAUNISPÄÄSSÄ

Auto pysähtyy pienelle metsäautotielle ja matkustajat alkavat purkautua ulos autosta ry pistyneissä kesävaatteissaan. Katsoja voi melkein tuntea kesäpäivän paisteen ja lämmön. Solehmainen kaivaa takakontista nahkaiset matkalaukut ja kantaa ne tienpientareelle. Yhdessä Sappisen kanssa hän peittelee ne suojaisaan paikkaan lähelle tienvarrtta. Paavo ja Liisa Suoranta seisovat tiellä autonsa vieressä katsellen kaksikon touhuamista ja keskustelevat keskenään. Miehet nousevat takaisin tielle hyvästelemään kädestä pitäen, pian kotimatkan aloittavan pariskunnan. Solehmaisena muistelu kuuluu viitteellisen dramatisoinnin taustalla.

SOLEHMAINEN

”Tultiin pikkusen eteläpuolelle Kaanispiästä ja siinä niitä lähtövalmisteluja tehään ja peetellään pyhäpuvut matkalaakkuihin ja lapiolla kaevettaan sinne multaun ja peetellään. Niinku karhut kuunaan. Sielä oli sitten ne henkilötodistukset ja rahhoo meellä”

KOHTAUS 16: NEUVOSTOLIITTOLAISIA RAJAVARTIOITA

SOLEHMAINEN

”Myö lähettiin sitten taevaltamaan meellä oel raskaat reput ja pitkä matka sinne rajalle. Sitten ollaan ihan rajan pinnassa, oltiin varovaesija ettee mittää hajuja tae savuhaesuja tule kun tuulkin Suomeen päen. Sitten kun lähetään ylittämään ee tarvii het olla tulenteossa eekä mittää. Se kuluki partio siitä ja minä het sanoen et nyt kassaa nuo vehkeet, jotta toenen partio ee tule het perrään. Eeku yl tosta rajasta.”

Solehmaisena kerronnan taustalla näkyy viitteellisen dramatisoidusti kuvattuna Lassi Solehmainen ja Reino Sappinen, jotka pujahtavat tieltä metsikön suojiin ja jatkavat kävelyä syvällä metsässä. Miesten kadottua puiden sekaan siirrytään kuvaamaan leiriintyvää kaksikkoa. Miehet tekevät pienet

kynsitulet ruokailua varten. Solehmaisien oman selostuksen mukaisesti miehet tähyttävät rajalle päin. Taustalla kuuluu Solehmaisien muistelun lisäksi venäjänkielistä puhetta ja varvukossa rapisevia askeleita. Miehet katselevat kauempaa venäläisten rajamiesten ohi kulkua. Vartioston kadottua näkyvistä, agenttipari kokoaa nopeasti tavaransa kasaan ja nostavat painavat reput selkäänsä. Miehet tähyttävät rajalle ja lähtevät ylittämään sitä.

KOHTAUS 17: RAJASTA YLI

SOLEHMAINEN

” Siinä oel sitten kaekenlaiset varmistukset. Minä piin ne omana tietonani. Aattelin jotta kuka sielä aekoo käävä suap ite ottoo selevää niistä minkäläiset niillä oel ne varmistushommat. No myö männä suihkitaan, sieltä tullooki sitten tasasen kangasmaan jäläkeen semmoset tunturit että kaks kolome päivää suap astua eekä matka lyhene minnekkään. Sielä keskellä piällä on heejän vartiomies. Ja aarinko paesto 24 h tuntia, silviissii kun oel juhannusaieka eekä satanna koko aekana vettä eekä mittää. Sielä myö vuan kulettiin ja se oel vuan ihme kun kaks mies meetä vuan ol, myö eana yhtä aekaa nukuttiin.”

Tavallisiin ulkoiluvaatteisiin pukeutuneet miehet ohittavat näppärästi venäläisten varmistinlangat ja jatkavat reipasta marssia pois päin, osittain puista paljaaksi hakatusta, rajan pinnasta. Miesten kulkemista näytetään pätkittäin niin, että katsoja ymmärtää heidän kulkevat todella pitkän matkan. Koko kohtaus on kuvattu viitteellisesti dramatisoidusti.

KOHTAUS 18: SAPPINEN VÄSY

”Se Repe kun oel sokertaatinen ni sitä kun leepä loppu ni se sano että minä se lähen takasi Suomeen, että en minä pysty jatkamaan matkoo. Minä sanoen jot minä oon upseerismies ja sinä lähet kottii päen ja minä lähen jatkamaan. Se kuitennii sitten iltasella piätti että lähetään. Siitä Luttojoesta yli mäntii ja tehtii tukeista laatta. Se oel hirmu levvee ja virtaava jok.”

Dramatisoidussa kuvassa väsyneen oloiset miehet rakentavat lauttaa joen rannalla. Sappisen väsyntä olemusta painotetaan erityisesti. Mies kuitenkin koettaa tehdä lauttaa apuna.

KOHTAUS 19: MELKEIN MUURMANSKISSA

Miehet lähestyvät Muurmanskia ja alkavat katsella karttaa mielteliään näköisenä. Kaksikko jatkaa matkaansa, ryvettyneen oloisia taivaltavia miehiä kuvataan hitaasti. Taustalla kuuluu varvikon suhinaa. Kohtauksen taustalla kertojina toimivat tutkija Pohjonen ja Solehmainen.

ASIAANTUNTIJA 1

Pohjonen kertoo miesten raskaasta matkasta. Kaksikon ruokavarat loppuivat jo meno matkalla ja sokeritautia sairastava Sappinen ei uskaltanut pistää enää insuliinia.

SOLEHMAINEN

” Sitten myö oltiin sielä, alettiin olla niinku Muurmanskissa ja sitä jo aateltiin niistä kartoesta katellessa. Kun meellä oel semmoset helekkarin huonot kartat, nii meellä oel semmoset milijoonakartat eekä mittää niitä tuntureeta tae muita ollu merkitty olemassaankaan.”

KOHTAUS 20: TUNTURISSA

Sappinen ja Solehmainen lähtevät nousemaan tunturia ylöspäin varovaisesti ja tarkasti ympäristöään tähyillen. Katsojalle näytetään miesten lisäksi pikku hiljaa avautuvia maisemia. Varsinaista vankityöleiriä ei katsojalle näytetä vaan kuvataan Sappista ja Solehmaista kauempaa. Miehet puuhastelevat ripeästi kameran kimpussa ja napsivat valokuvia. Solehmaisesta taustalla kuuluva kerronta avaa katsojalle miesten kokemuksia vankileirin työmaasta.

SOLEHMAINEN

” Se erräänä iltana tul semmonen usva ja myö sitten lähettiin vuan suoraan tonne se oel se tunturi eessä. Myö päästiin sen tunturin huipulle siinä oel se näkötorni ja siinä vieressä se Muurmanskin pikku kaapunki. Ja myö ollaan siinä keskellä ja eekä siinä näkötorinissa ollunna yhtää sotilasta. No siitä ee päästä minnekkään liikahtamaankaan ku siinä oel hirmuset työmuat kun ne rattoo tekivät siinä Petsamon nikkelikaevokseen. Ne tek sitä kolomessa vuorossa. Myö oltiin kaks vuorokaatta ja sitten sielä tunturin laessa kateltiin.”

KOHTAUS 21: SUUNTA MUUTTUU

Parrakkaita ja hieman resuisia miehiä kuvataan kun he kävelevät metsässä. Taustalla kuuluu hiljainen surumielinen musiikki. Ajan kulumista havainnollistetaan katkaistavilla kuvakulmilla eli miehiä kuvataan useammasta suunnasta sekä valoisan että hämärän aikaan. Näin katsojalle välitetään mielikuva pitkästä ja raskaasta matkasta.

SOLEHMAINEN

” Meijän oes vielä pitännä männä sinne, vuan eehän se mitenkään kun se oel ihan aakeeta. Sielä oel ukkoja kun meressä muttoo ja aatiota, millä siitä mänet. Meejän oes pitännä kattoo tekkääkö ne sitä rattoo ja sitten onko sielä Muurmanskin kaapungin alapuolella hiekkaranta, josta sitten nämä lähtöö maehinnoosuun. Semmonen niillä oel alun perin tarkoitus.”

KOHTAUS 22: TAKAISIN SUOMEEN PÄIN

SOLEHMAINEN

”Se kun myö katottiin, että on toevoton männä sinne rantaan, myö ruettiin että eeku lähetään takasin. Kun sielä oel se puhelinlinja johon, jota ne venäläeset uusivat. Se tul ihan Raja-Jooseppia kohti missä oel venäläisilläkkii vartio, ni meejän ol heleppo valamista polokua. Ee tarvinna kun sitä valamista linjaa pitkin ee tarvinnu kompassia katella eekä mittää. Ja myö sytkeyttiin sinne Raja-Joosepin lähelle ja sitten mutka tehtiin etelään päen. Sattu sitten tulemaan mahottoman kova ukonilima ja vessae. Sillon myö aateltiin nyt myö jatkettaan matkoo, siitä justiinsa kuluki venäläinen rajavartio eestä. Eekun kavio vilikko ja hevoseet kun niitä oel neljä miestä siinä ajamassa. Eekun rajalle ja rajasta yl.”

Miehet Tarpovat parrakkaina metsästä rajalinjan läheisyyteen ja jäävät tähystämään rajan suuntaan. Rajavartiosotilaita ratsastaa läheltä miehiä rajapolkua pitkin. Taustalla kuuluu lähestyvää kavioiden kopsetta ja venäjänkielistä puheensorinaa. Vartioiden kadottua miehet pistävät toimeksi ja ylittävät rajan ripeästi. Helpottuneen oloisina laihtuneet ja parrakkaat miehet tarpovat Suomen puolelle.

Solehmainen kertoo nauhalla miesten tarinaa. Taustalla näytetään viitteellisesti dramatisoitua kuvaa, mutta myös vanhoja valokuvia Raja-Joosepin vartiotuvasta sekä maisemista.

SOLEHMAINEN

”Se Repe sano jotta kuule kun minä oon niin sokeritaatinen ja tässä on vielä 60 km Kaanispäihän, se on meeltä 3-4 vuorokaatta. Lähetään tuohon rajavartiostoon, tuohon Raja-Jooseppiin. No minä sanoen se on varma että silloin ne polttaa meejät iliman muuta. Että mittee myö rajaaajan sisällä kuletaan, kun siihen pittää olla nimismiehen ja rajavartioston lupa. Ne pojat oel sielä toesella puolella jokkee, meejän piti pujottaatua siitä rajavyöhykeaeasta toeselle puolelle. Ne haki meejät venneellä toeselle puolelle. Sielä ol semmonen pien kämppä. Myö valitettiin että ollaan oltu kalassa ja kullanhuhonnassa eekä oo syöty monnee päevään. Meellä oel evvääit loppunna jo mänö matkalla, ni myö oltiin niin laehoja ja näläkäsiä. Ne poejat laetto meelle sapuskaa, kahvit keettivät ja voeleepee laettelivat.”

Viitteellisesti dramatisoitu näлкиintynyt parrakas kaksikko huitoo joen toisella puolella hölmistyneille rajavartioille, jotka hakevat miehet veneellä omalle puolelle. Solehmainen kertoo taustalla miesten tarinaa.

KOHTAUS 24: PIDÄTETTYNÄ PÄÄVARTIOON

ASIAANTUNTIJA 1

Pohjonen kertoo miesten vaiheista kun rajavartiopartion johtaja pidättää miehet ja laittaa heidät yhdessä nuoren vartijan kanssa päävartiolle. Miehet ahtautuvat taksiin. Nuori mies kuskin viereen ja rajan takana lomailnut kaksikko istuu takapenkille. Solehmainen ehdottaa supliikkina miehenä vartijalle kahvilla pistäytymistä ja reppujen jättöä kahvilaan, jotta niitä ei tarvitse turhaan raahata. Mies suostuu. Porukka pistäytyy kahvilla ja Solehmainen pyytää kahvilan pitäjää säilyttämään reput. Matka jatkuu kohti vartiota. Solehmainen tuijottelee ulos ikkunasta ja samalla kuuluu hänen selostuksensa.

SOLEHMAINEN

” Minä vielä aattelin että jos sielä sattuis olemaan semmonen hyvä vääpeli tae kersantti, että se voes vielä aattoo tätä asioo. No eehän se hyvin ärhäkkä ollu meelle. Aattelin että piru kun saatas hävitettyä nuo reput joissa oel kaekki muistiinpanot, kartat, kompassit ja pistoolit. Aenakin ne filmit hävitettää, myö vuan sohrattaaan sielä reppuloissa, eekä se poieka huomoo mittää eekä se kuskikkaa ku se vaa ajo. Kaekki filmit valotettiin.”

KOHTAUS 25: VAKOILIJAT PALJASTUVAT

SOLEHMAINEN

” Myö ku mäntii rajavartioston piäpaekkaan se Innola katto meejän kampeeta ja arvas että ee nämä mittää kalamiehiä oo eekä kullanhuuhtoja.”

” Sillon pantii jo kaksi konepistoolimiestä meetä viemää ja lavalle ja sitten ol vielä se kuski ja sen vieressä kersantti pistooli käessä. Myö sillä lavalla ollaan ja ne viep meejät polliisilaetokselle. Siel ol polliiseja vuan paetahiasillaan.”

Solehmaisena muistellessa kuinka Innola kertoi miehille oman mielipiteensä heidän liikkumisestaan rajavyöhykkeellä, näytetään hitaasti kuvaa rajan pinnasta sekä viitteellisesti dramatisoitua kuvaa miesten kuljetuksesta raudoissa Ivalon poliisiasemalle

SOLEHMAINEN

”Työ ootta varmasti kääneet Neuvostoliiton puolella, hän ee kehtoo tuommosia loruja kuunnella.[...] Se Tiitto tilas heti virkapuhelun Rovaniemelle Suojelupoliisille. Minä aattelin että nyt pittää heti sannoo jos se on kunnan mies se voep vielä pelastoo.”

Solehmaisena muistellessa tapahtumia Ivalon poliisiasemalla katsojalle näytetään vanhoja valokuvia konstaapeli Tiitosta.

SOLEHMAINEN

”Mistä hän suap seleville että työ ootta suomalaeseia ,ettekä venäläesiä. [...] Meellä on kaanispiällä pyhäpuvut ja paperit. Se sano että haetaan. Sillä oel uus aato. Matkalaakut kaevettiin mullasta poes ja lähettii tulemaan takasipäen.”

KOHTAUS 26: KONSTAAPELI TIITTO PELASTAA

Miehet hakevat konstaapeli Tiiton uuden karhealla mustalla autolla miesten kätkeytyt matkalaukut palaavat asemalle.

SOLEHMAINEN

” Pannaa saana lämpeemää ja kaekki nuo teejän ryysyt poltettaa. Pistättä sitten pyhäpuvut piälle. Joeta myö sitte vielä silitysraavalla korjaeltii. Sitten myö lähettiin hakemaan niitä meejän reppuloit. Kun siinä ol polliisi virkapuvussa, ee kukkaa mittää mahtanna.”

Miehille lämmitetään sauna ja he polttavat vakoilutarvikkeitaan saunanuunissa. Solehmainen työntää uuniin kärsinyttä ulkoilutakkiaan Sappisen katsellessa vakavana vieressä. Siisteihin pukuihin sonnustautunut kaksikko lähtee yhdessä virkapukuisen Tiiton kanssa kahvilaan reppuja hakemaan. Katsojalle näytetään vai autoon meno ja sen pihasta katoaminen.

KERTOJA

Kertoja täydentää taustalla Solehmaisien tarina. Suojelupoliisi käski laskea kaikessa hiljaisuudessa kaksikon vapaalle, jotta suojelupoliisin pääsisi organisaation jäljille. Miehet haastettiin Inarin syyskäräjille raja-alueella ilman lupaa liikkumisesta. Kertoja kuvaa myös miesten matkaa postiautolla Ivalosta Kajaaniin. Solehmainen oli matkalla tekemään selvitystä reissun onnistumisesta ja Sappinen suuntasi kotiinsa.

ASiantuntija 1

Asiantuntija Juha Pohjonen syventää kertojan tietoja kaksikon vapauttamisesta Inarin poliisin huomasta. Inarista soitettiin Oulun suojelupoliisin etsivä Viljami Mäntyselle Solehmaisesta ja Sappisen asiasta. Mäntynen kääntyi asiassa esimiehensä puoleen, joka myötävaikutuksella miehet vapautettiin. Synä miesten vapaaksi laskemiseen voidaan pitää toisaalta suurempien tekijöiden jäljille pääsemisen tavoitetta ja toisaalta suojelupoliisin johto oli saanut korkealta tasolta käskyn toimia hiljaisuudessa. Tapaus oli kuitenkin selvitettävä erittäin tarkkaan. Suojelupoliisin toiminta Solehmaisesta ja Sappisen tapauksessa on herättänyt epäilyjä että suojelupoliisi ummisti poliittisista syistä silmänsä NATO-vakoilun suhteen.

KOHTAUS 27: PALKKION MAKSU RAVINTOLA ESPILÄSSÄ

”Sielä Espilän ravintolassa, se norjalainen mies kysy Marmolta missä tässä on lähin pankki. Ja se käv hakemassa meelle ne rahat. Eehän myö siinä ravintolassa tarkemmi kateltu, muuta ku että on siinä pirun paljo rahhoo. Siinä ol tuhatmarkkasia ja viistuhatmarkkasia. Sitten mäntii Pentti Nuapuri luo ja luvettii sängun piällä että siinä ol pikkusen yl rahhoo. Siinä ol meelle Helsingissä olo rahhoo. Sitten myö lähettii mänemään lentokonneella Tukholmaan ja siitä sähköjunalla Osloo. Myö oltii siel Oslossa par viikkoo ja kerrottii kaekki mitä myö nähtiin. Sitten takasi tänne Suomeen lähettiiin tulemaan. Sitte tiällä eeku salloo käätti vuan kotona. Sitten pit lähtee meejän tästä muasta poes.”

ASiantuntija 1

Juha Pohjonen kertoo näkemyksensä miesten palkkionmaksusta ja matkasta Norjaan raportoimaan itärajan takaisista nähtävyyksistä. Pohjonen toteaa Naton vakoiluorganisaation olleen nopea toimissaan. Miehet ehtivät siis Ivalosta Kajaanin, Lapinlahden ja Helsingin kautta Osloon viidessä päivässä. Asiantuntija kommentoi myös Solehmaisesta ja Sappisen Oslossa viettämää aikaa. Pohjosen kerronnan taustalla näytetään Solehmaisesta ja Sappisesta Oslossa otettuja valokuvia.

Sekä Solehmaisesta muistelun että osittain Pohjosen kerronnan taustalla näytetään ruokailua ravintolassa. Solehmainen istuu yhdessä Sappisen ja vieraan miehen kanssa Helsingin keskustan ravintola Espin pöydässä. Tunnelma on jännittyneisyydestä huolimatta lämpimän välitön. On

lämpöisen heinäkuinen ilta. Miesten seurueeseen liittyy tyylikkään näköinen herrasmies kesäpuvussaan. Kaksi tuntematonta miestä juttelevat keskenään englantia. Solehmainen ja Sappinen istuvat pöydässä kohtelias ilme kasvoillaan. Solehmaisena ääni kuuluu taustalla.

KOHTAUS 29: HELSINGIN ASEMALLA KURIIRINA

Helsingin rautatie-asemasta näytetään vanhaa arkistokuvaa. Taustalla soi iloinen musiikki. Viitteellisesti dramatisoidussa kohtauksessa Solehmainen kävelee nopeasti Helsingin rautatie-asemalla ja vie kaksi pakettia säilytykseen. Hän katselee etsivästi ympärilleen ja huomaa kauniin nuorehkon naisen, joka lukee Uutta Suomea asemalla. Solehmainen kävelee naisen luo ja antaa hänelle pakettien säilytyskuitit. Mies kävelee ripeästi junalle, hänen seuraansa liittyy pian Kalleksi kutsuttu mies, oikealta nimeltään Magnus Bratten. Miehet nousevat junaan mietteliään näköisinä. Kohtauksen tunnelma on kuin vanhasta salapoliisi elokuvasta; hämyisen salaperäinen. Solehmainen kertoo taustalla tarinaansa.

SOLEHMAINEN

” Sitten kun minä olin tiällä Suomessa kesän 1952 tuli syksyllä, että minun oli lähettävä tiältä poes. Suomen hallitus ei puutu Neuvostoliiton kanssa mihinkää tekemissii. Te olette yksityisyrittäjiä. Mittää mahdollisuutta ei ollut ennee matkustoo lentokonneella eekä laivoella. Vaan ne olivat jo suunnitelleet sen asian että tuolta Karasjoen kaatta männään. Ja minä sitten läksin vielä Helsingii viemään näetä mitä tänne ol kertynnä vakkoeluporukan tavaroota. Suorannan kanssa vietii Kuopioon ja perillä pantii junnaa. Ja sielä Helsingissä minä annoen ne liput sitten yhdelle naeselle, että sillä ol semmonen lehti kaenalossa kun Uusi Suomi. Sille minä annoen ne liput sitten. Ni se hoetaa ne laatikot sieltä. Minnekä ne sitten liene viety? Minulla ee ole hänestä enemppää tietoo.”

ASIAANTUNTIJA 1

Solehmaisena oman kerronnan lisäksi Juha Pohjonen toteaa Solehmaisena kiirehtineen maasta pois Magnus Brattenin kanssa. Pohjonen lisää maan alkaneen polttaa, joten Solehmaista ja Sappista oli kehotettu poistumaan maasta. Solehmaisena mukaan Helsingistä lähtenyt mies oli norjalainen Naton yhdysmies. Hänen tehtävänsä oli auttaa miehet pois maasta ilman rajamuodollisuuksia.

SOLEHMAINEN

” Se norjalaene tul Helsingin asemalle ja sen kanssa lähetti tänne Rovaniemelle. Ja ooteltii Oolusta Repe Sappista siihen sammaa matkaan. No myö mäntii Ooluun junassa sen norjalaesen kanssa ja kateltii sielä. Ee sitä miestä näkynä ee kuulunna. Ja ku se juna siinä pysähty se norjalaenen aavisti että nyt on jottae mättee tässä asiassa. Reino Sappinen ol varmaa jäänä kiinni. Mutta myö lähetti jatkammaa.”

KOHTAUS 30: TAKSILLA 15000 MARKAN EDESTÄ

SOLEHMAINEN

” Myö mäntii Rovaniemel siinä junassa ja oltii siinä Pohjanhovissa. Leppäeltii ja syöti. Sitte se sano tillaa sinä taksi, se viepi Ivaloon asti.. Se oel 15000 markkaa sen aekasta rahhoo se taksi. Se selevitti että se suattaa eppäellä se taksi. Ku toenen on norjalainen ja toenen suomalaenen. Että meellä oel suunnitteella lappiin semmonen yhteene sahalaetos jotta myö nyt sitä paekkoo männää katelemmaa ja tuumaelemmaa minnekkä sen sitten perustas. Mentii sitten välillä Sovankyläs ravintolas ja jatkettii Ivaloon. Sielä se käski minu ostaa ruuvat sille taksille ja maksoo palakat. Ja minä maksoen. Siel ol jo norjalaeset toeset miehet vastassa ja hää lähti takasi Helsinkiin matkustammaa sillä samalla taksilla.”

On lokakuun alku vuonna 1952. Solehmainen istuu taksin takapenkillä jännittyneen oloisena ja katselee ohi vilahtelevia syksyisiä maisemia. Bratten istuu etupenkillä myös mietteliään oloisena. Miehiä kuvataan autossa. Tämän lisäksi näytetään syksyisen lapin ohi vilahtelevia maisemia.

KOHTAUS 31: KARESUVANNOSTA RAJAN YLI NORJAAN

KERTOJA

Solehmainen on vaihtanut taksista toiseen kyytiin. Hän istuu pakettiauton takana hyvin matalana ja vakava

ilmeisenä. Auton valaistus on hyvin hämärä ja kattovalokin on sammutettu. Kertoja selittää tilannetta Suomen ja Norjan rajan läheisyydessä. Tunnelma autossa on hyvin jännittynyt. Miehet ajavat määrätietoisesti yli rajasta. Dramatisoidun kuvan lisäksi Solehmaisien muistelun kuuluessa kertojajäänenä, katsojalle näytetään myös arkistokuvaa Norjan ja Suomen rajalta.

SOLEHMAINEN

”Mutta minä läksin niitten norjalaesten matkaa. Sitten kun alettii Karasjoelle piästä oli männy semmonen tukkirekka ojjaa ja minun entinen esmies eversti Pennanen, joka oel sillo rajavartioston komentaja ni se oel sillo liikennettä ohjoomassa. Ja minä sielä aaton perässä olin. Ne sammutti sen valon laepiosta ja eekä se nähny minua ee se kyllä kurkistanukkaa. Laski mänemää. Ja sielä rajan hujakoella puhuttii että ee ne tule kattommaa sitä aatoo ollenkaan. Norjan puolelta sieltä tullista tul kaekki ukot, että minkälaesen ukon ne tuopi. Ku ne ol tietosia että tämä ol tämmönen operaatio. Ne kyseli passia. Minä sanoen että ee ole mitää passia.”

KOHTAUS 32: PALJASTUKSIA OSLOIN JUNASSA

KERTOJA

Kertoja kuvaa Solehmaisien pakomatkaa Karesuvannosta eteenpäin. Solehmainen saatettiin Hammerfestiin josta suomalainen agentti jatkoi laivalla Matti Mäkisenä Trondheimiin. Näistä tapahtumista ei kuitenkaan näytetä kuvamateriaalia.

Kertojan äänen ja Solehmaisien oman muistelun ohella näytetään vanhoja valokuvia 1950-luvun Suomesta ja viitteellisesti dramatisoitua materiaalia junasta. Solehmainen istuu tyylikkäässä ravintolavaunussa matkalla Trondheimistä Osloon. Hänen seuraansa liittyy kaksi herrasmiestä, jotka alkavat jututtaa selvästi päihtynyttä miestä. Kolmikkoa kuvataan kauempaa. Kuva muuttuu hieman epäselväksi ja keinuvaksi. Taustalla kuuluu lasien kilinää ja junan ääniä.

SOLEHMAINEN

”Se ol sitten niin täynnä matkustajoo se juna sitte. Siinä olkin sitte, minä huomasin jo sillon päivällä että sielä ol minun paimenia. Ne aena seuras mutta ne ee piässy minun vieree istummaa.

Se alako jo ilta tulla ja minä sinne Osloon pääsemässä. Minä että nyt minä mänen sinne ravintolavaanuun. Minä mänin sitte läpi junan sinne. Minä koettelin ruokoo suaha sitten. Tyttölöinen sannoo ee anneta ruokoo ennee. Viiniä sae pullottaa ja olutta. Minä otin sitte sitä viiniä ku mulla oel rahhoo. Nämä kaks ukkoo tul heti sinne ravintolavaanuun sielä oes ollu tyhjiä pöötiä vaekka kuinka paljo. Ne heti tälläyty minu pöötään ja kysy luvan suapiko hyö istua. No minä sitten tietysti lupasin. No ne ostit sitä viinoo ja minä sitte joen. Se oli sitä varten järjestetty. Ne alako kysellä minnekkä työ ootta mänössä ja mitä työ tiettä. Minä ku kerroin että oon Naton palavaluksessa ja minä mään Osloon. Ne kaekki naahotti mitä minä puhuin. Enhän minä tiennä että ne naahottaa. Sitten kun minä sinne asemalle mänin sielä Oslossa ja sielä ol ne vastaaottajat niinku oli sovittu. Ne vee minut sinne asuntoo jossa olin aejemminki ollu.”

KOHTAUS 33: HENKI KORTILLA

SOLEHMAINEN

”Männöö muutama päevä ja sitten ne tulloo ne norjalaeset sinne ja tulukki tulloo. Se sannoo että kuule sinun pittää minnä siihen ja siihen ravintollaa illalla. Minä tiesin ku olin kevväällä ollu jo muutaman viikon siel. Minä mänen ja se Kalle tulloo se norjalaene mies ja Suorannan Pate ja Liisa. Männää sinne ravntollaa ja se norjalaenen tilloo ruuvat kaekille ja juomia oli siinä kanssa. Aekasa männöö ni Pate sannoo että lähetää myö Lassi

käämää vessassa. Minä mänin sinne vessaa ja Pate heti nyrkkiä pammaattelloo ja sannoo että sinä se perkele oot sielä Trondheimin junassa semmosia puhunna. Se on sinu henki kyllä nyt kortilla. Näessä firmoessa suattaa se henki lähtee nopeesti. Ja sitten kun minä mänen pöötää oli Liisa tulkkina kun se osas kielen. Se norjalaenen sano että sinu on tänä yönä ja huomis iltaa männessä sinu on kirjallinenraportti tehtävä ja huomenna tultava sammaa ravintollaa. Minä annan sitten sen raportin. Se kahtelloo, se ee varmasti montoo sannoo suomee osannu lukkee mutta se sannoo että oekee hyvä raportti. Liisan se käski tulukita sitten. Se sano kuule ne ol meejän miehiä. Ne ol sitä varten sitä varten että sinua opetettaa, kun mualimalle lähet ni et aavo suutas. Sillä keeno minä piäsin poes siitä.”

Solehmaisena muistelun kuuluessa taka-alalla näytetään kuvaa öisestä Oslostä. Lisäksi näytetään arkistokuvaa 1950-luvun alusta ja muutamia valokuvia Paavo ja Liisa Suorannasta. Myös dramatisoitua materiaalia näytetään arvokkaan ravintolan sisästä, jossa miehet ja Liisa rouva ruokailevat.

KOHTAUS 34: UUSI ELÄMÄ NORJASSA

SOLEHMAINEN

” Sielä oli vuan Norjassa aekani ja minusta tuntu aeka nii pitkältä. Siinä käv minen laesia tulukkeja niitä ol naesia ja miehiä ja niitä herroja. Minä aattelin että eekö tiällä oo mittää töetä ja ne sitten hommas ja veevät mehtätöehin minut. Minä sielä sitten olin talaven. Minu piti käävä välillä Oslossa. ”

ASIAANTUNTIJA 1

Asiantuntija Pohjonen selventää myös Solehmaisena elämää Norjassa. Hän toteaa myös muiden suomalaisten agenttien joutuneen maanpakoon Norjaan. NATO piti huolta agenteistaan järjestäen miehille asunnot ja töitä.

Asiantuntijan ja Solehmaisena kerronnan taustalla näytetään kuvamateriaalia Norjasta. Kohtauksessa käytetään sekä pieneltä norjalaismökiltä otettuja valokuvia että miesten itse nappaamia kuvia kaupungilta. Kuvien taustalla kuuluu kaupungin ääniä ja lasien kilinää näytettäessä kuvaa kaupungista ravintoloiheen.

KOHTAUS 35: LOPETUS

Dokumentti loppuu haikean valssin soidessa taustalla. Katsojalle näytetään kuvaa nuoresta sissiluutnantista kivellä kirjoittamassa partiokertomusta. Kuva himmenee hiljalleen pois ja vaihtuu

Solehmaisesta vanhana miehenä otettuun kuvaan, jossa vanhuksen silmät tuikkivat ja huulilla viipyy salaperäinen hymy. Taustalla kuuluu kertojan loppusanat Solehmaisesta elämästä Saksassa ja Amerikassa. Kertoja ääni häipyy pois ja musiikki voimistuu. Solehmaisesta kasvot tuijottavat arvoituksellisesti katsojaa. Kuva häipyy pois ja lopputekstit alkavat.